ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԷՆ-ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ — ՅՈՒՆՈՒԱՐ

Պոլիս Դհկն. 40
Գաւառ » 50

Օտար Երկիր Ֆր. 12
Մէկ թիւը Դհ. 4

ԹԻՒ 1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Նոր տարի եւ հին պարտք .... Ե. ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ
Առ լուսին .... Թ. ԹԷՐԶԵԱՆ
Գերմանական վարժարանք .... ՎԱՀՆՈՒՆԻ
Մակընթացութիւն զետոց (Գ. Ֆլամարիոն) .... Պ. ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Առ Ամենապատիւ Խ. Հ. .... Յ. ՍԵԹԵԱՆ
Եղնգահմայութիւն (Լուի Լուգաս) .... Յ. ՊՈՒԼՈՒՏԵԱՆ
Վարք երեւելի արանց, Բառմանդիէ .... ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
Ազգային Նշխարք, Տաղ Սարգիս վարդապետի .... ՅՈՎՀ. Ք. ՄԿՐԵԱՆ
Աղջկան մը օրագիրն (գրական տպաւորութիւնք, եւլն) ՄԵԼԱՆԻԱ
Եղերերգ (Լորտ Պայրըն) .... Գ. ՖՆՏՔԼԵԱՆ
Շիւղք եւ Մբարք .... ՇՈՂՈՒՆԻ
Բնապատմական, Մրջիւնք .... ԳԱՌԼ ՖՕԿԴ
Ճաշակ ոսկեղէն դպրութեան, Մենտոր, եւլն ... ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ (ԱՐԱՄԵԱՆ)

1886

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԷՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏՆՕՐԷՆ-ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

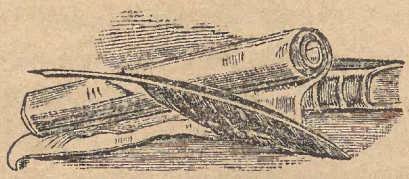

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

1886

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՔ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՄՍԵԱՑ

ՆՈՐ. ՏԱՐԻ

ԵՒ ՀԻՆ ՊԱՐՏՔ

Մարդս պարտի փոփոխակի նայիլ իւր ետեւ, իւր շուրջ եւ իւր առջեւ։ Զիւք յառաջադիմութիւն, կամ դէթ կարի յամր կը կատարուի յառաջադիմութիւնն, այն մարդոյն համար որ չը նայիր իւր շուրջ եւ իւր առջեւ, այլ որ կը շատանայ միայն նայելով իւր ետեւ։ Նախահարց եւ իրենց գործոց համար տարապայման յարգանք մը կը յարէ մարդն անցելոյն եւ իւր հաստատութեանց. Յառաջադիմութեան պայմանն է՝ մերթ ընդ մերթ ակնարկ մը ձգելով հանդերձ անցելոյն վրայ՝ քննել ուրոյն ուրոյն ինչ որ կայ եւ կեայ մեր շուրջ, եւ ուր ուրեմն հանգուցանել մեր աչքերն ի վերայ Գերակային։

Օրինակ մ'ընծայելու համար անոնց՝ որք կ'անգիտանան յառաջադիմութեան այս էական պայմանին, հարեւանցի մեր

եաեւ ու մեր շուրջ ու մեր առջեւ ակնարկ մը ձգենք փոփոխակի։ Մեր ըսելով՝ կ'իմանամ անտարակոյս ազգին։

Իւր եաեւ ինչ ունի Հայ ազգն։ Անցեալ մը որ կատարեալապէս ծանօթ չէ մեզ։ Ազգային պատմութիւնն, այո՛, տակաւին ունի բաղում մթին կետեր, որք անտարակոյս պիտի լուսաւորուին ամենքն ալ, եթէ յառաջ տարուին այն հնագիտական ու բանասիրական աշխատութիւնք, որք կը կատարուին այսօր՝ որպէս ամեն ժողովրդոց՝ նոյնպէս եւ Արեւելեան նախնի ժողովրդոց ծագման ու բարեշրջութեան վրայ։ Արդի Հայ ընկերութեան համեմատաբար անգարդացուն վիճակին պատճառաւ, Եւրոպացիք են մանաւանդ՝ որք կը կատարեն ուսումնասիրութիւններ ու խուզարկութիւններ մեր երկրին վրայ։ Եթէ գտնուեցան օտարազգիք, որք յառաջ գացին մինչեւ ըսելու համար թէ՝ չը կայ Հայ ազգ այսօր, գէթ Հայ ազգին անցելոյն վրայ պիտի միաբանին օտար գիտնոց կարծիք։ Եւ այդ կարծիքն այն պիտ'ըլլայ թէ՝ Հայք, թէեւ ընդհանրապէս կրաւորականութիւնն ըլլայ իրենց հանգամանքն, ունեցած են ուրոյն քաղաքակրթութիւն մը։ քաղաքակրթութիւն, որ յաւէտ կամ նուազ լեր մէջ կը պատկերացնէ Հնդիկ եւ Ասորի բարձրագոյն քաղաքակրթութիւններն։ Նոյն ազդեցութիւնք՝ որք այդ քաղաքակրթութեանց վրայ գործած են տակաւ առ ի քայքայել զայնոսիկ՝ Հայ ընկերութեան ալ վրայ ներգործեցին։ Այդ հին աշխարհք եւ հին ազգք որքա՛ն դեռ պատկառելի են իրենց կործան ու ցիրուցան վիճակին մէջ։ Արեւելից այդ նախնի ժողովրդներէն՝ Հայն, որպէս պիտ' ըսուէր դիցարանական լեզուաւ, իբրեւ փիւնիկ իւր աճիւններէն կը վերածնի. պէտք է կրկնել անգամ մ'ալ թէ Օսմանեան պետութեան ազատամիտ քաղաքականութիւնն ալ նպաստեց մեծապէս Հայ ազգին կենսական ոյժերուն

պաշտպանման, եւ անտարակոյս մերն է յանցանքն՝ եթէ չըկրցանք աւելի յառաջ մղել ազգային վերածնութեան գործն ։

Հայ ազգն իւր շուրջ նայելով այսօր, կը տեսնէ՝ ի մէջ այլոց՝ ազգ մը, զոր անցեալն մէջ ունեցած է իբրեւ օրինակ եւ եւ գրեթէ ոսոխ միանգամայն ։ Այն հզօր բռյսերուն նման՝ որք ոտնակոխ ըլլալով անհետանալէ յետոյ՝ նպաստաւոր պարագայից շնորհիւ կը վերընձիւղին, այն ազգն ալ ահա վերակենդանացած է եւ կը զարգանայ օր ըստ օրէ ։ Ընթերցողք իմացան թէ Յոյն ազգին վրայ կը խօսիմ ։ Այդ երկու ժողովրդոց կեանքն, Յունաց եւ Հայոց, գրեթէ նոյն շրջաններէն անցաւ՝ կրնայ ըսուիլ ։ Սակայն, որպէս անցելոյն մէջ, այսօր ալ այդ կրկին ազգաց վիճակին բաղդատութիւնն աւելի նպաստաւոր կարծիք կը գոյացնէ Յունաց վրայ ։ Եւ ասի խորին տրտմութիւն կ՚ազդէ հայրենասէր Հայուն ։ Հայոցս անտարակոյս ոչ ներելի եւ ոչ կարելի է Հելլէն ազգին բոլոր յաւակնութիւններն ունենալ. սակայն ի մասւորականին գէթ պարտէինք մրցակից լինել այդ ազգին, որ եւ՞ ոչ ճիւղի մը մէջ Հայերէն աւելի մեծ ընդունակութիւն կը յայտնէ ներկային մէջ, այլ որ Հայերէն աւելի յառաջացած է ամեն ճիւղի մէջ ։ Ոչ ազգ մ՚անտարակոյս առատախօսութեան ձիրքովն առաւել օժտեալ է քան ըզ Յոյնս. սակայն Հելլէնն այնքան ալ գործօղ է որքան խօսօղ ։ Յաւէտ առաջի աչաց ունի իւր դիւցազուններն, որք կը պաշտպանէին Դեղըեան տաճարն. յաւէտ առաջի աչաց ունի իւր իմաստասէրներն, որք երկրէ յերկիր կը շրջէին ուսանելով, եւ քաղաքէ քաղաք կը շրջէին ուսուցանելով. յաւէտ առաջի աչաց ունի իւր արուեստագէտներն որք այնքա՜ն գիտութիւն կը յայտնեն իրենց հրաշակերտից մէջ, եւ իւր գիտուններն՝ որք այնքա՜ն արուեստ կը յայտնեն իրենց արտադրութեանց մէջ ։ Եւ փոյթ ունի նոր Յոյնն՝ նորոգելու իւր

անցեալն, իւր տաճարներն եւս առաւել պայծառացնելու, իւր դպրոցներն եւս առաւել զարգացնելու, գիտութեանց եւ արուեստից մէջ օր քան զօր յառաջանալու։ Արդ, միթէ պէտք չունի՞նք յաճախ նայելու մեր շուրջ, նայելու յաճախ այդ ափ մը ժողովրդեան՝ որ առանց շիկնելու կարող է մրտնել այսօր Եւրոպական ազգաց հանդիսին մէջ։ Ցոյնք համալսարաններ ունին, մինչ դեռ հազիւ մէկ կամ երկու երկրորդական վարժարան ունին Հայք։ Կրթութեան համար այնքա՞ն յետադէմ ենք, աւա՜ղ, գիտնալով հանդերձ թէ վարժարանաց մէջ է մեր ապագան։

Ապագայ ըսինք։ Ապագան ներկային ծնունդն է. բայց այս վախտ ներկայն ի՞նչ ապագայ կրնայ ծնանիլ։ Եթէ Հայոց ազգն իւր Սահմանադրութեան վրայ դատուի, թերեւս աշխարհիս ամենէն զարգացեալ ժողովուրդն համարուի։ Սակայն իրողութիւնն որքա՞ն հեռի է հաստատելէ սոյն կարծիքն։ Երբ կարդանք այն ուղեւորութեան գրքերն, որք վերջին ժամանակներս հրատարակուեցան Հայաբնակ գաւառաց վրայ, կը տեսնենք թէ՝ Հայ ազգն իւր մեծամասնութեան մէջ յետին աստիճանի ժողովուրդ մ'է տակաւին. ո՛չ միայն տգէտ է Հայ ժողովուրդն ընդհանրապէս, այլ ընդհանրապէս տգէտ են նաեւ անոնք որք պաշտօն ունին այդ ժողովրդեան առաջնորդելու։ Մայրաքաղաքիս մէջ ալ տեսանք մենք՝ գոց Աւետարան կարդացող քահանաներ. իսկ անոնք՝ որք կը կոչուին ընդհանուր ազգին առաջնորդութեան՝ ազգ մը վարելու պատրաստուած անձինք են միշտ։ Ժողովուրդն այսպիսի առաջնորդաց տակ, այո՛, գիտութենէ եւ հայրենասիրութենէ զուրկ է դեռ իւր ընդհանրութեան մէջ։ Վայրկենական վաղանցուկ եռանդ մը, որ ժողովրդեան մէկ մասն հոս կամ հոն կը մղէ,— այսօր Ազգային ժողովարանն, վաղ արդիւնաշատ եկեղեցա-

կանի՛մ՝ի դիմաւորութիւն, օր մը պատրիարքի մը գերեզմանին վրայ, ուրիշ օր մը նոր պատրիարքի մը գահուն ոտքն, — այս վաղանցուկ եռաւնդն է միթէ բուն ազգասիրութիւնն։ Այն անհամար ժողովուրդն ո՞ւր է քուէարկութեանց պահուն. ո՞ւր է ժողովուրդն, երբ վարժարանի մը Հոգաբարձութեան կողմէն ի խորհրդակցութիւն կը հրաւիրուին ծնողք. ո՞ւր է ժողովուրդն, երբ հարկ է ազգային տուրք վճարել, երբ հարկ է ազգային մեծ հաստատութեան մը հիմնարկութեան նպաստել ինքնայորդոր, երբ հարկ է հանրօգուտ հրատարակութիւն մը քաջալերել յօգուտ անձին եւ հրատարակչին։ Ո՞ւր է ժողովուրդն, երբ իւր մէջէն մէկն՝ հոն՝ աւագ խորանին առջեւ ծնրադրած է եւ որուն առջեւ վաղիւ ինք՝ պիտի ծնրադրէ. ո՞ւր է ժողովուրդն, երբ բարձրաձայն կը հարցուի բեմին վրայէն. «Արժանի՞ է.» Հետեւեալ օրն, նոր հագուստով՝ ժողովրդեան մէջ պիտի չրջի հին մարդն, որ ոչինչ դիտէ բոլոր այն բաներէն զոր ուսուցանել կոչուած է ժողովրդեան։ — Ազգ մը, կրօնական ազգ մը, կրթութենէ դուրս ոյժ մ՝ունենալու յոյս չունեցող ազգ մը. եւ երբ այդ ազգն ոչ կրօնաւոր ունի ոչ կրթիչ, ոչ ընծայարան ունի ոչ վարժապետանոց, այսպիսի ազգի մը վրայ ի՞նչ կրնայ խորհիլ մարդ. ինչ ապագայ ունի Հայ ազգն...։

Նայիլ մեր ետեւ, եւ քառասուն դարուց երկարութեամբ դիտել մեր ազգին զարգացումն. նայիլ մեր շուրջ, եւ մեզ բաղդակից փոքրիկ ազգաց յառաջադիմական մէն մի քայլին ուշադիր լինիլ եւ հետեւիլ. նայիլ մեր առջեւ, տեսնելու համար թէ՝ ճանապարհն յոր կ՝ընթանանք թէ՝ լոյսերն որք մեզ ցոյց պիտի տան մեր ուղին։ Այս է մեր պարտքն, զոր նոր տարւոյն առթիւ կու դանք յիշեցնել մեր ազգայնոց։

Ե. ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԱՌ ԼՈՒՍԻՆ

Ա.

Անդորր եւ հաշտ տիեզերաց վըրայէն՝
Գո՛ւնտ արծաթեայ՝ թափես ժպտող նըշոյլներ
Ընդ ծովս ի սփիւռ՝ որ ամոքեն ի քո տես
Ըզկոհակըն փըփրադէզ:

Ի ի մթթընշաղ ոլորտս երկրի ստուերագրեալ
Գօտիք լերանց ահեղակոյտ՝ Տիտանաց
Երկնայարձակ զերդ հրոսք՝ ի վեր խոյանան
Ակնապիշք յաստեղց կայան:

Ի՛ քղանց նոցին ցրուեալ քաղաքք հոյաշէնք՝
Իբրու վհուկի մը մահակով քարացեալք՝
Ամայի փողոցներով կը նկարին
Յարծաթեալ ալիս ծովին:

Հազիւ թէ այն պահուն հսկէ՝ սիրտ յաստեղս՝
Քերդողն անձկոտ՝ կամ սիրատարփ մանկուհին
Հրեշտակ մասնեալ ի քոցս՝ յոյր այս ըսպիտակ
Կը հոսին լուսոյդ կայլակք:

Հազիւ արթուն կայ բանտին մէջ՝ յոյր յատակ
Կը պատկերին լուսովըդ ձողք 'լուսանցից՝
Եղեռնագործն ոյր դէմ կանգնի անծիծաղ
Արիւնլըւայ մէկ ճիւաղ:

Իսկ դիմացի բըլեր վըրայ՝ անայցելք
Բաց ի նշոյլից քոց՝ մեռելոց են ոստանք,
Ուր լաց ու ժպիտ, յոյս եւ կսկիծ՝ քէն եւ սէր՝
Ցանյատակ փոս մ'են լըռեր:

Բ.

Լո՛ւռ է եւ գունտ քո՝ ա՛յ լուսին՝ եւ ոչ ամպք
Գնայուն կղզեակս ըստուերց կազմեն ի քո դաշտս.
Ոչ յունայն վիհըս քո մռնչեն Ովկէանք
Մրրիկներու երգարանք :

Հազիւ երբէք հովանանայ քո ճակատ
Շրջով գնտի պանդխտելոյ յանսահմանն.
Ոչ այլ անձրեւք ցելուն երկինքդ՝ այլ ասուպք՝
Փշրած աստղի մը դերբուկք :

Եւ անարատ այդ լոյս՝ որ զիս որորէ
Յերազս անոյշ՝ հարեւանցի է միայն
Ժպտին նըման որով օրրէ զմանկիկ իւր
Այրիացեալ կին տըխուր:

Ո՛վ նաւաբեկդ անբաւութեան՝ անծանօթ՝
Ո՛ գիտէ ո՛ր աստեղ ծոցէն ես խըզուած.
Ո՛ւր՝ ինչո՞ւ՝ ցե՞րբ ճակատագիր մըղէ զքեզ
Տենչիցդ ի կէս՝ հոգւոյս պէս :

Գ.

Ոհ թէ ըլլար ոք քո բարձրէն ու նկատէր
Հեռուստ զերկիր մեր՝ երբ մահիկ ոսկենկար՝
Կամ գունդ ճերմակ՝ հորիզոնիդ մըթին վրայ
Յեղակարծ կը բարձրանայ՝

Քո վիհերուդ մէջ եւ լերանցդ ի կատար
Ի՛ ի դաշտօրայսդ անայցելու եւ անձայն
Ցոլացնելով շողիւնն աղօտ՝ զերդ կնճռեալ
Պատանք ի վէմ մի մըռայլ :

Պիտի տեսնէր 'ի տխրալոյս բեւեռին
Անառագաստ ծովուց ալիս սառնասոյր՝
Մանրանըկար պատկեր ի ջուրց անդ վերայ
Տարածանել զեւրոպա :

Հետզհետէ ապա գնդիս ի գլորել
Պիտի գային ի տես անդունդք ատլանդեանք
Ըզբօսնըլով զգահեալ նաւուց ընդ տորմիղ
Ցորձանավար ընդ՝իբր շիղ:

Եւ Կըլֆսդրիմեան հոսանք՝ շաւիղ կապուտակ
Ոլորտապտոյտ ընդ մռնչաձայնն ովկէան.
Ու Ամերիկայ անտառք յոյց խորըս մըթին
Նետք քո թափանց թափթըփին:

Խաղաղականն ապա՝ ապար շափիւղեայ՝
Ոլորտացեալ զերկրաւ՝ համակ պաղպաջուն,
Եւ իւր վիհերըն զոր ցելուն փրփրակոծ
Կէտք՝ թագաւորք անդընդոց:

Եւ բիւր աստ անդ ցրուեալ կղզեակք՝ օթեւանք
Երազաւէտ յաւէրժհարսանց՝ հեծելով
Միանաւորիկք յանհունութեան, ճեղենակ
Ծըփման նոցա խիտ անտառք:

Ահա եզերք Ասիոյ, շողքդ հեղեղին
Ի՛ սթէփս անծայրս՝ ուր շրջեցան այնչափ ազգք՝
Ինչպէս շրջին հոն արդ անուրջք անիրան
Նըշոյլից քոց ի հոսան:

Ինչպէս կոհակք յըսպառնալից կուտակել
Յանկարծ ի վեմ փոխեալ կանգնեալ դիզաղէզ,
Գան Հիմալայք ահեղք՝ գըլուխք լուսապսակ
Ոտք յանդունդըս անյատակ:

Զըսփռեցի՛ր երբեմն ըզլոյս քո մտերիմ
Իւր կողերէն զետահետեալ բիւր ազգաց
Գիշերախառն երբ զաղթէին անհամարք
Ցանծանօթ բաղդ եւ աշխարհք:

Զըտեսնո՛ր բիւր ըսպառազէն վաշտերու
Փայլակնացայտ զինուց շողիւնն օդաթռիչ,

Երբ ծովերու պէս մրրկակոծ ու դժխեմ
Արշաւէին դիմադէմ:

Չըհասա՛ն քեզ՝ վրդովելու զանգուրր քո
Ձայնք մեր խնդից, հառաչք ողւոց աղեկէզ,
Անէծք կամ ուխտք սիրոյ՝ եւ տենչք փառամոլք՝
Եւ արտասուք՝ եւ աղօթք:

Ի՛նչ՝ եղո՜ւկ՝ ի՜նչ՝ եւ ոչ գնդիդ ժամանեն
Այսչափ աղմուկք եւ անձկայրեաց մեր մրմունջք.
Ինչո՞ւ ուրեմն այսչափ լլկանք՝ հոգք աղի
Այսչափ վաղանց մահացուի:

Զբոլոր գոռոզ մեր մեծութիւն երկնասլաց
Կը ծածկէ թիզ մը հող. զբոլոր մեր զինուց
Ճռինդն ու ճայթմունս՝ քօղէ մրրիկ՝ շանթարձակ
Արշաւեալ՝ յամպս եւ կոհակ . . . :

Գունդ մի սպիտակ եւ լուռ՝ ի մի շող արփւոյն
Անհետացեալ երբեմն՝ ահա համակ մեր
Գոռոզութեան եւ մրցանաց ասպարէս,
Ի՛ահա զոր ինչ դու տեսնես . . . :

Այլ ծովանան լուսովդ անբիծ՝ դաշտավայրք
Ուր առանձին սփռէ զստուեր իւր Մասիս,
Եւ քո նշուլիւք պատմուճանեալ ոգիներ
Ըզգնան յանբաւ աւերներ:

Գայ ուր ուրեմն Եւրոպն անդրէն. — իսկ երկնից
Կը գունատի արդէն կապոյտըն խորունկ,
Եւ դալկադէմ նըւաղ հալիս դու անհետ
Քո սփռած երազոց հետ:

Թ. ԹԷՐԶԵԱՆ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

ՎԱՐԺԱՐԱՆՔ

Գերմանական բարձր վարժարանք կը բաժանին երկու դասուց. իրական եւ դասական։ Իրական վարժարանաց մէջ զորս Գերմանացիք կը կոչեն Realschule, կ'աւանդեն՝ սկսեալ ընթերցանութենէ եւ քերականութենէ՝ ամեն տեսակ գիտութիւնք իւրեանց ամեն ճիւղերով, եւ երկու արդի լեզուներ, անգլիերէն եւ ֆրանսերէն։ Այն վարժարաններն յաճախող պատանիք պատրաստուելով վաճառականութեան կամ արուեստից, պէտք չունին դասական երկու լեզուաց, լատիներէնի եւ յունարէնի։ Գերմանական մեծ քաղաքաց իւրաքանչիւր թաղն գրեթէ ունի միշտ իւր յատուկ իրական վարժարանն, այլ դասականն միայն դուն ուրեք։

Ծրագիրն որում կը հետեւին իրական վարժարանաց մէջ, պատրաստուած է երկրին կրթական նախարարութեան կողմանէ եւ կը բովանդակէ հետեւեալ ուսումներն։— Առաջին տարւոյ մէջ կ'ուսուցուին. կրօն, մայրենի լեզու եւ քերականութիւն, ֆրանսերէնի տարերքն, աշխարհագրութիւն հայրենի երկրի յատուկ պատրաստեալ քարտէզներու վրայ, զոր կուսանին ընդօրինակել. թուաբանութիւն որ կը կայանայ տարրական ձեւերու ծանօթութեան մէջ. եւ վերջապէս բնական պատմութիւն կենդանական կարգի։

Երկրորդ տարւոյ մէջ նոյն ուսումներն կը շարունակուին, միայն յաւելմամբ ազգային պատմութեան։ Կրօնի ուսումն աւելի կը բարձրանայ եւ փոխան Ս. Գրոց պատմութեան, կ'աւանդուին գլխաւոր հաւատալիքն. մայրենի լեզու եւ դաղիերէն կը մշակուին. աշխարհագրական քարտիսից ընդօրինակումն կը պահանջուի աշխարհագրութեան իւրաքանչիւր դասի հետ։ Հին ազգաց պատմութիւնն կ'ուսուցուի քարտէզներու անհրաժեշտ ընկերակցութեամբ. թուաբանութիւն եւ երկրաչափութիւն բաղդատաբար նուազ կը յառաջադիմեն.

բնական պատմութեան նիւթ կը կազմեն բոյսք եւ հանքեր որոց ուսման համար պատրաստուած են համառօտ դասագրքեր։

Երրորդ տարւոյ մէջ կրօնի դասուց նիւթ կը մատակարարէ ուսումն պարտուց քրիստոնէին. մայրենի լեզու եւ ֆրանսերէն կը մշակուին նոյն ուղղութեամբ. աշխարհագրութեան, պատմութեան, թուաբանութեան եւ երկրաչափութեան դասերն կ'ընդարձակուին առանց տարրականէն անցնելոյ։

Չորրորդ տարւոյ մէջ կրօնի դասերն կը կազմէ Եկեղեցւոյ պատմութիւնն. ապա կուգան մայրենի լեզուի եւ գաղիերէնի քերականութիւն հանդերձ ընթերցուածովք, աշխարհագրութիւն ընդհանուր եւ մասնաւորաբար հայրենի երկրի, պատմութիւն ընդհանուր ազգաց, տարերք գրահաշւոյ, երկրաչափական ձեւեր, սկզբունք բնական գիտութեան եւ վերջապէս բնաբուծութիւն որ կը կայանայ տարերց սկզբնական ծանօթութեան մէջ։

Հինգերրորդ տարւոյ մէջ կը վերջանան կրօնի դասերն որպէս նաեւ մայրենի լեզուի քերականութեան։ Յաւելեալ ժամերն կը նուիրուին մասամբ մայրենի լեզուի խորագոյն ուսումնասիրութեան, մասամբ անգլիերէնի որոյ ուսումն անհրաժեշտ է սոյն տարւոյ մէջ։ Պատմութեան նիւթ կը կազմէ միջին դարն. թուաբանութիւն եւ գրահաշիւ կը շարունակուին. նկարագրական երկրաչափութիւնն կ'սկսի եւ կենդանաբանութիւնն իւր գիտական նկարագիրն կ'առնու, զի դասերն կ'աւանդուին զմռսեալ կենդանեաց վերայ։ Բնագիտութիւն եւ բնաբուծութիւն կը շարունակուին։

Վեցերրորդ տարւոյ մէջ կ'ուսումնասիրուի բարձր-գերմաներէնն որպէս նաեւ հին գերմաներէնն, որ Գերմանացւոց համար գրեթէ նոյն նշանակութիւնն ունի ինչ որ մեզ համար գրաբար հայերէնն։ Անգլիերէնի եւ ֆրանսերենի քերականութիւնն կ'աւարտի այս տարւոյ ընթացքին մէջ. Նոր-ժամանակն նիւթ կը կազմէ պատմութեան որուն կ'ընկերանայ աշխարհագրութիւնն. գրահաշիւն արդէն վերջացած է. Լոկարիթմներն եւ եռանկիւնաչափութիւնն նիւթ կուտան Մա-

թեմաթիքի. իսկ գիտական բուսաբանութիւնն կ'սկսի եւ կ'աւարտի. բնալուծութիւնն կ'աւարտի տարւոյն հետ։

Եօթներորդ տարւոյ մէջ՝ որ վերջինն է, կը շարունակուին եւ կը վերջանան արդէն ծանօթ ուսումներն. օտար լեզուաց վերայ վարժութիւններ եւ մայրենի լեզուաւ բարձր շարադրութիւններ տեղի կունենան։ Կ'ուսուցուին պատմութեան նորագոյն ժամանակն, երկրաչափութեան վերլուծականն, բնական պատմութեան հանքաբանութիւնն եւ վերջապէս բնագիտութեան մնացեալ ամբողջացուցիչ մասերն։

Դասական վարժարաններն սակայն՝ զորս Գերմանացիք gymnasium կը կոչեն, բաւական տարբեր ուղղութիւն ունին առաջիններէն։ Հաստատեալ այն նպատակաւ որ պատրաստեն հայրենեաց դժուարագոյն ծառայութիւններ մատուցանելոյ ատակ անձեր, որպիսիք են դատաւորք, փաստաբանք, բժիշկք, դասախօսք, որոց հարկ է ներկային հետ անցեալն ալ հաւասարապէս ճանաչել, կը նուիրեն մասնաւոր փոյթ երկու հին քաղաքակիրթ ազգաց լեզուաց ուսման, ըսել կ'ուզեմ, լատիներէնի եւ յունարէնի։

Դասական վարժարաններու շրջանն կը տեւէ ութն տարիներ։ Հակառակ այն երկարագոյն շրջանին, ճիշտ գիտութիւնք բաղդատաբար նուազ խնամօք կը մշակուին. իսկ արդի օտար լեզուներ կը պակսին։ Սկսեալ առաջին տարիէն, կը տեւէ լատիներէնի ուսումն մինչեւ ութերորդ տարին. իսկ յունարէնն կ'սկսի երրորդ տարիէն եւ կը տեւէ հետեւաբար վեց տարիներ։ Վերջին երկու տարիներու մէջ կ'ուսուցուի իմաստասիրութիւն որ կը պակսի իրական վարժարանին մէջ, կամ միայն կրօնի մի մասն կը կազմէ։

Կատարելապէս ծանօթացնելոյ համար Կիմնազիումին ծրագիրն, ի մէջ կը բերեմ աստ ուսմանց հետեւեալ ընթացքն։

Առաջին տարւոյ մէջ կ'ուսուցուին մայրենի լեզուի եւ լատիներէնի քերականութիւն, աշխարհագրութիւն եւ մաթեմաթիք, տարրական այս վերջիններն որպէս իրական վարժարանաց մէջ։

Երկրորդ տարւոյ մէջ կը շարունակուին. կրօն՝ որ առարկայ ունի եկեղեցական ծիսից ուսումն, լատիներէն՝ որ կը կայանայ

վոքրիկ թարգմանութեանց մէջ՝ հանդերձ քերականութեան շարունակութեամբ. ապա ընթերցուածք եւ քերականութիւն մայրենի լեզուի, պատմութիւն եւ երկրաչափութիւն, բնապատմութիւն կենդանական կարգի գրեթէ նոյն ուղղութեամբ զոր տեսանք իրական վարժարանի մէջ։

Երրորդ տարւոյ մէջ կ'սկսի յունարէնն. լատիներէնի վերայ վարժութիւնք եւ մնացեալ ուսումք աւելի կը զարդանան. բնագիտութեան եւ բնալուծութեան միայն նախնական տարերք կ'աւանդին։

Չորրորդ տարւոյ մէջ կրօնի նիւթն կը կազմէ նոր կտակարանի ուսումն, մինչդեռ երրորդին մէջ հին կտակարանն. Լատիներէն լեզուաւ շարադրութիւններ կը պատրաստուին եւ կեսարու «Զգաղիական պատերազմէ» De bello gallico, գիրքն կը թարգմանուի. յունարէն քերականութիւնն կը շարունակուի հանդերձ ընթերցանութեամբ. ի մէջ այլ ծանօթ ուսմանց, մեծագոյն մղում կը տրուի պատմութեան եւ աշխարհագրութեան, բնագիտութիւնն կ'սկսի առանձին աւանդիլ։

Հինգերորդ տարւոյ մէջ կրօնի դասերն կը կայանան հաւատքի մէջ։ Լատիներէնի դասերն նոյն ուղղութեամբ կը յառաջանան. Համերոսի «Իլիական» կ'սկսի կարդացուիլ յունարէն լեզուաւ. պատմութեան նիւթն կը կազմէ հին ժամանակն. գրահաշիւ կ'սկսի եւ երկրաչափութիւնն աւելի կը զարգանայ, բնապատմութեան հանքաբանութիւնն կ'աւանդի։

Վեցերորդ տարւոյ մէջ կը շարունակուին միայն արդէն տեսնուած լեզուներն եւ գիտութիւններն։ Բնապատմութեան նիւթ կը կազմէ կենդանաբանութիւնն։

Եօթներորդ եւ ութերորդ տարիներու մէջ կ'ուսուցուի խմաստասիրութիւն. դասական լեզուներու ուսումն կը շարունակուի եւ կ'աւարտի որպէս նաեւ արդէն յիշուած գիտութիւններուն։

Այն երկու ուղղութեամբք ուսում առած պատանիք որք ամ ըստ ամէ բիւրներով դուրս կու գան դասական եւ իրական վարժարաններէն, կը հետեւին, որպէս ի վերեւ յիշեցի, տարբեր կոչումներու։ Առաջինք կը հետեւին դեռ 4—6 տա-

րիներ Համալսարանի ուսմանց ընթացքներու, այսինքն կամ իրաւաբանութեան, կամ իմաստասիրութեան, կամ բժշկութեան, կամ աստուածաբանութեան։ Այս հաշուով կը նուիրեն գրեթէ 14 տարիներ զատ ուսմանց, չհաշուելով այն մի քանի տարիներն զորս կ'անցընեն մանկապարտէզի մէջ իւրեանց առաջին մանկութեան միջոցին։ Երկրորդք կը նուիրեն գինքեանս Գեղարուեստից, արուեստից կամ վաճառականութեան։ Ցաճախ կը պատահի սակայն որ կ'ընդհատեն վարժարանի ուսումներն հինգ կամ վեցերորդ դասուն մէջ եւ չը հետեւին մասնաւոր դասախօսութեանց որոց օգուտն կրկնակի է. նախ, վասն զի ուսանողք ժամավաճառ չը լինին չհետեւելով նուազ կարեւորութեամբ դասերու, եւ երկրորդ՝ կ'ապահովեն իւրեանց ապագայ դիրքն։ Այս մասնաւոր դասախօսութիւնք տեղի կ'ունենան կառավարութենէն վաւերացեալ ծրագրոց համեմատ եւ յատուկ հաստատութիւններու մէջ, որպիսիք են. վաճառականութեան, գեղարուեստից, եւայլն ակատեմեայներն։ Սոյն հաստատութեանց տնօրէնութիւնն պարտաւորութիւն ստանձնած է զիւրաքանչիւր ուսումնաւարտ համապատասխանող պաշտօնի մէջ հաստատել։

Սակայն ցարդ յիշուած կրթական հաստատութիւններ ժողովրդեան հարուստ եւ կամ գոնէ դիւրակեաց մասին մատչելի են։ Ո՞ւր կուսանի ժողովրդեան աղքատիկ դասին զաւակն։ Կան նաեւ մի կարգ վարժարաններ յորս ուսմունք 4էն 5 տարիներ կը տեւեն եւ զորս Գերմանացիք ժողովրդեան վարժարաններ Volkschule կը կոչեն։ Ցայսոսիկ կ'ուսուցուին գիր, ընթերցանութիւն, հաշիւ, կրօն, հայրենեաց աշխարհագրութիւն եւ պատմութիւն եւ միայն յոյժ համառօտիւ օտար երկիրներուն։ Ահա վարժարանն յորում կ'ուս աղանիքատիկ ծնողաց զաւակն որ ստիպուած է թողուլ զայն երկոտասան կամ երեքտասանամեայ՝ աշակերտելոյ համար մի կօշկակարի, սափրիչի, եւայլն։

Այս հաստատութիւնք մեծ նմանութիւն ունին մեր սովորական ազգային վարժարաններու հետ. իւրեանց կիցն կը գտնուի միշտ մի վարժարան աղջկանց։ Երկսեռ վարժարաններ են, ի մի բան, որպէս սովոր ենք կոչել, յորս կը տիրէ մի

եւ նոյն ուղղութիւնն, բացառութեամբ մի քանի պահանջներու որք յատուկ են երկու սեռերու։

Ծանօթացնել աղջկանց բարձրագոյն վարժարաններն եւ թողուլ մի ակնարկ մեր ազգային կրթութեան վերայ, կը վերապահեմ մի այլ յօդուածի։

ՎԱՀՆՈՒՆԻ

1886 յունվար 13/25 Վիէննա

ՄԱԿԸՆԹԱՑՈՒԹԻՒՆ ԳԵՏՈՑ

Լիալուսինն կը փայլէր, որպէս մի լուսապայծառ գունտ, առկախ յերկինս։ իւր ոժգոյն դէմք թուէր իմն դիտել զերկիր, ափռելով նորա վերայ մի նշոյլ եթերային։ իւր արծաթափայլ ճառագայթք թափ անցանէին հեղգընթաց Սէնայ հայելւոյն մէջ, շողշողելով մէն մի ալեկի վերայ։

Ցափունս դետոյն, վաղեմի եւ նկարագեղ Կոտրպէկ փոքրիկ քաղաքն կը նիրհէր, ամփոփուած գոթական հին զանգակատան շուրջն՝ որ կը հայի նորա վերայ։ միայն լսելի կը լինէր հովի մռնչիւնն, թեթեւ որպէս մի շունչ, ափնածիր շագանակենեաց, կնճնեաց եւ դարաւոր թմրեաց մէջ։ Լռութեամբ եւ անդորրութեամբ համակեալ, հանդիսատեսն կը կարծէր զինքն փոխադրուած դաշտօրէից խորն մեկուսի լճակի մի մենաւոր ափանց վերայ։

Սէնայ ընթացք իւր ըերանոյ վերայ թերեւս միակ է աշխարհի մէջ իւր նկարագրով։ Ցանկոգս ընկողմանած եւ իւր ծալքից մէջ թմրեալ օձի մի վէտ վէտ ծածանումն է։ Ռուանէ մինչեւ ցՀավր, եթէ ի վերուստ նայուի, միայն եօթանասուն հազարամէթր է, մինչ Սէնայ մանուածապատ շրջանն կը հաշուի աւելի քան զհարիւր քսան, միայն 5,74 մէթր

զառիվայրիւ։ Ստուգիւ մի լիճ է դա, որ ափունք անզգալապէս կը հեռանան ի միմեանց, մինչեւ լայնածաւալ գետաբերնին վերայ։

Ի լոյս լուսնակի կը ստուարանայ ամենայն ինչ, ստուերք կ'երեւին հոծ եւս, որմունք՝ առաւել բարձր, ծառք՝ աւելի սեւաթոյր։ Լռին քերէաք առ ափամբք գետոյն, որ թեթեւ ալեակք կը շիջանէին մեր ոտից ներքեւ. պուրակք, մահկաձեւ սպատչդամօք զարդարուած նորմանական տանց կիսաստուերք, եւ թխպայորդ աղեղամբ ծածկուած եկեղեցւոյն գագաթն կը գծէին մարդկային մի գիւղանկար, յիշեցնելով մեզ՝ թէ տակաւին երկրի վերայ էինք. այլ մեր խոկմունք, ծփալով ալեաց վերայ, օրօրուելով ընդ երկինս եւ ընդ երկիր, կ'իջանէին ի ծով անդր որպէս յանրջի, եւ դէպ ի տարտամ հորիզոնն, ուր երկինք եւ երկիր յիրեար կը խառնին։

Որչափ եւ խորհրդաւոր լինի, լուսնային պայծառութիւնն դեռ շատ հոծ է։ Մեր լուսնալուսոյ հաւասար նշուլիւ միայն լուսաւորուած աշխարհ մի բնաւ երբէք չպիտի լինէր մի բնակութիւն գիշերային։ Գուցէ պիտի լինէր աւելի բարեխառն, նուազ անյարթ, նուազ անարդ քան զմերն. ոչ եթէ խիստ հակապատկերօք բաղադրուած, այլ նուրբ գունօք եւ երանգօք. աչկունք պիտի ստանային առաւել մի հզօր տեսողութիւն. ականջն՝ աւելի նուրբ եւ աւելի զգայուն մի լսողութիւն, զի ջղային ամբողջ դրութիւնն, պիտի լինէր աւելի դիւրազգաց. հազարաւոր անորոշ երանգք՝ զոր չկարենք ըմբռնել՝ պիտի կազմէին խարիսխ մեր տպաւորութեանց, մեր գաղափարաց, կրկին կենաց՝ ֆիզիքական եւ բարոյական, նիւթական եւ մտաւորական, որ կը հաստատէ մարդկային էակը։ Եւ ո՞ գիտէ, թերեւս մեզ անծանօթ զգայարանք յառաջ եկած են ժԺդոյն արեգակամբք լուսաւորեալ աշխարհաց վերայ — աշխարհք զերծ այլազան տարրներէ, որ կը ընկղմեն զմեզ հետզհետէ արեւադարձի տապոյն ներքեւ, ճմրան ձեան։ Արեգական ակնախտիղ փայլին, խորին գիշերոյ, ահեղազոչ փոթորկաց, մրրկաց, ողողմանց, երկրաշարժից եւ հրաբղխից մէջ, — աշխարհք զերծ բիրտ եւ կա-

րի յախուռն տպաւորութիւններէ, ուր առաջին կենդանի կազմաւորութիւնք ծնունդ տուին տակաւ առ տակաւ կատարելագործեալ կենդանի էակաց։

Եթէ լուսնալոյսն կը կրկնապատկէ ստուերաց սաստկութիւնը, գիշերոյ հանդարտութիւնն եւս եղական իմն կը զարգացնէ լսելոյ կարողութիւնը։ Ո՞վ ի մենջ չէ նշմարած թէ, իրաց սոյն տիեզերական անփոփման մէջ, երկոքին մերձաւոր անձինք գրեթէ կը հասկանան առանց խօսելոյ, նոյն իսկ ցած ձայնիւ։ Ո՞չ միթէ թուի իմն զի, տուրնջեան աղմուկներէ եւ փոփոխութիւններէ երբ զերծ լինին սիրտք, լուսագոյնս կը բաբախեն միասին, եւ թէ ձեռաց մի փոքր սեղմումն բաւական իսկ է հաղորդակցութեան մէջ դնել յանկարծական իմն ջղային ելեքտրականութեան աղբիւրներն, որ շրջան կ'ընեն ի մեզ։ Արեգակն է մի աստղ չքեղ, տուընջեան լոյսն է բարկ եւ բեղմնաւոր, այլ մարդկային քնարի ամենէն սերտ լարք կը թրթռին առաւել ուժգնութեամբ ի գիշերային ներդաշնակ լռութեան։ Աստեղագէտն թերեւս կը ցաւի թէ, Արուսեկի բնակիչք չճանաչեն լուսնալուսոյ տխրատեսիլ դեղեցկութիւնը եւ անդորրը։

* *
*

Յայնժամ լուսագոյնս զգալի կը լինի ձգողութիւնն որ բովանդակ բնութեան մէջ կը վարէ աշխարհներն ու արարածներն, հոգիներն եւ հիւլէները։ Միջոցն է մի գիշեր։ Ի գիշերի աստեղք կը ձգեն զիրեար, ի գիշերի կը յառաջանան միմեանց ի խնդիր ելանելով, եւ իրարու վերայ ի գործ կը դնեն այն ազդեցութիւններն, յորոց կախեալ է իւրեանց ճակատագիր։ Աշխարհաց մակերեւոյթին վերայ միայն լոյս կայ, եւ մինակ իւրեանց լուսաւորեալ կիսոյն մերձ. միջոցն չ'է տեսանելի. Թոյլ կուտայ որ, արեգականց լոյսն թափանցէ ընդ ինքն եւ մնայ մթին, խաւարին, թափանցիկ զմիջաւուրբ եւ զհասարակ գիշերաւ։ Երկիրն չունի աչքեր տեսանելոյ համար զլուսնթագ, որ իրմէ 155 միլիոն հեռի կը սուրայ յերկինս, սակայն կըզգայ զայն, կը գուշակէ եւ երբ նա կ'անցանէ այդ անհուն հեռաւորութենէն իսկ, մեր Եր-

կիրն նորա ձգողութիւնն կը կրէ, փոխանակ ուղղակի շրջելու իւր ծիրն շուրջ զԱրեգակամբ, կը հեռանայ հակառակ իւր ահագին զանգուածոյն, կը մոլորի իւր շաւղէն եւ նովաւ կը խոտորի։ — Խոտորումն է 2, 10 մէթր Երկրի եւ Լուսնթագի սոյն մերձաւորագոյն պահուն։ — Դիտարանին ներքնագաւթին մէջ ներփակեալ մագնիսական ասեղն չտեսանէ այն վայրն, որ կ'անցնի մերձակայ հրապարակէն, այլ վերդովեալ, տատանեալ եւ խանգարեալ կը մնայ սուլիններու յառաջ բերած ամբոխմամբ, եւ անդադար կը ճօճի մինչեւ հեռանալն վայրին։ — Շանթն չտեսանէ այն բանալին՝ զոր գրպանին մէջ կը պահէ իւր թիկնաթոռին մէջ հանգարտիկ նստող դրակից խաղաղ բնակիչն. սակայն փոթորիկն կը հեռանայ, շանթն կը պայթի եւ կը գնայ ուղղակի հարկանել իւր զոհն, խլելով անտի իւր հանդերձներն։ — Ծովն չտեսանէ զլուսին, որ կը սաւառնի յերկինս, այլ կը զգայ զայն, իւր կոհակք կը խնդրեն զնա, կը բարձրանան առ այն, եւ Լուսնի հետ, ահեղ մակընթացութիւնն աշխարհի շրջանն կ'ընէ։

Մեծագոյն մակընթացութեանց տեսարանն, մանաւանդ յայնժամ, յորժամ Արեգակն եւ Լուսին կը միանան առ ինքեանս ձգելոյ ծովերն երկրագունտի միւնոյն տրամագծին վերայ, գերազանցապէս կը զգացնէ մեզ ձգողութեան մեծութիւնն ու զօրութիւնը։ Այսպէս, յայսմ պահու, օրինակի ազագաւ, Լիսլուսինն կը ձգէ յայսկոյս երկրագնտիս ջրերն, եւ ծովն կը բարձրանայ ամբողջովին՝ դէպ յերկինս զօրութեամբ մի աներեւոյթ ձեռին։ Միայն ծովն չբարձրանայր, այլ երկիրն բովանդակ այն աստիճան որ, յայսմ պահու յանկոյս երկրագնտի, Ովկիանն Երկրիս դէպի Լուսին այդ շարժումէն զերծ կը մնայ, եւ ճշդիւ առ մեր հակոտնեայս յառաջ կը բերէ մի մակընթացութիւն համաչափ միւսոյն։ Արեգակն կը յաւելու ի նա իւր ազդեցութիւնն։ Հաւասարակշռութիւնն ունի մի այնպիսի փոփոխութիւն, մինչ իսկ ամենաթեթեւ երանգք կ'եղանակաւորեն նորա ներդաշնակութիւնն։ Ոչ միայն ծանրակիր եւ բիրտ չէ, այլ գոգցեալ իմն այսպէս աննիւթական իսկ է արարչութիւնն։

Ի պահու գետային մակընթացութեանց, այսինքն Լիալուսնի եւ Նորլուսնի իւրաքանչիւր մակընթացութեան ժամանակ, այլ մանաւանդ գիշերահաւասարային աւուրց մեծամեծ մակընթացութեանց ատեն, ծովու ջուրց ուժգին ազդեցութեամբ Սէնայ յեռսընթացութեան յոյժ անհեղեղ եւ նորանշան եղելութիւնն է խիստ հետաքրքրական։ Այդ մեծ եւ յուզիչ տեսարանն ունի մի անպատեհութիւն միայն. եւ այս փարիզի դրանց առջեւ լինելն է, եւ այնքան մերձ որ, ոչ ոք կը գնայ տեսանել զայն եւ հազարաւոր Ֆրանսացիներին եւ ոչ մին կայ որ զայն դիտած լինի, եթէ Զուլիցերիոյ կամ Իտալիոյ մէջ, Հռենոսի կամ Դանուբի ափանց վերայ պատահէր, ամենեքին անդր պիտի փութային ընթանալ։

* * *

Արդարեւ, տեսարան զարմանալի, մանաւանդ նորա համար որ քաջ կ'ըմբռնէ։ Ի գիշերային լուութեան լուսնի պայծառութեամբ լուսաւոր ցողոյն ներքեւ յառաջագոյն լսելի կը լինի մի մրմունջ տարտամ, որպէս մի սարսուռ յոգս կամ մի շրշիւն ի սաղարթս։ Երբ ջանամք զայն որոշել, թուի լինել ալեաց ընդհարումն, մի տեսակ շառաչիւն, որ ողողմանց չարաշուք նախընթացն է։ Սակայն, մեր ոտից ներքեւ, Սէն կը հոսի հանդարտիկ, մեղմիկ, խաղաղ եւ լռին։ Մռնչիւնն կը սաստկանայ, եւ անդ ի խոնարհ, գիտնալով թէ ծովն մոտ է մերձենալու, կը սկսիմք նշմարել ալեաց կատարներն։ Այս, ահա յառաջ կը մատչին նոքա...։ Գիշերային աստղէն լուսաւորեալ սպիտակաբաշ զամբիկք կ'ոստոստեն անդ ի խոնարհ, ի հեռուստ կը ցատկեն եւ կ'աներեւոյթանան։ Աւասիկ կը մերձենան...։ Շառաչիւնն կը սաստկանայ եւ կը լինի ժխոր։ Մի լայծ, բարձր, ծփուն, ալետատան պատնէշ կը հասնի ահագութեամբ որպէս զերիվայր արշաւասոյր. արդէն թուի թէ ալեաց մի մասն կ'ողողէ դաշտօրէից հանդիպակաց ափունքները, անդ սփռելով բովանդակ ջրային խաւն, այլ միւսանգամ կը վերակազմուի այդ լայն պատնէշ եւ կը գրաւէ ամբողջ գետոյն լայնութիւնն եւ թուի իմն հետեւիլ մի

երկար եւ սեաւ ակօսիւ։ Որպիսի՜ հեղեղ։ Որպիսի՜ ճիւնակոյտ։ Ծո՛վն է դա, ծո՛վն։ Սէն խոյս տուաւ եւ աներեւոյթացաւ, ծովն հասաւ անկէ մի քանի մէթր առաւել բարձր մակարդակաւ, եւ այժմ մեր ոտից ներքեւ կը յուղին բարկացայտ եւ անհամնում ալիք։ Անցաւ սահեցաւ որպէս մի փոթորիկ, միշտ խաղալով դէպ յառաջ, եւ, անդադար կը շարունակէ իւր ընթացք, վանելով գետոց ջրերն, որպէս մի դունդ հեծելազօր որ կը հալածէ զփախստեայս։

Այս մակընթացութիւն, որ հոյակապ եւ նորանշան է գիշերային լուսեան պահուն, ընդ ցուրտ պայծառութեամբ Լուսնի, որ թուի լմն անփոյթ լինելիւր յառաջ բերած արդեանց, ի տուընջեան նուազ խորհրդաւոր, այլ առաւել կենդանի։ Մարդ լաւագոյնս կ'ըմբռնէ այն բազմապատիկ մանրամասնութիւններն եւ շնորհագեղ գիւղանկարներն որ կը շրջապատեն զինքն եւ յերեւան կը հանեն նորա գեղեցկութիւնն եւ շարժումն։ Այդ ցայտուն ջուրց ծրարն թուի թաւալիլ յառաջանալով ընդ գետն, հսկայաձեւ վիշապի մի նըման, եւ զհետ իւր կը հասնին մակընթացութեան մեծ սիւռոցն յառաջընթաց ալեակք։ Ամենայն խոշ եւ խութք, որ կը պատահին ճանապարհին վերայ, կը զայրացնեն զնա եւ կը յաւելուն իւր վերասլացմունք։ Կը բարձրանայ ժայռից, ծովափանց եւ թմբոց վերայ, եւ կը սրանայ կուրծքն դէպի մի անծանօթ կէտ նպատակի։ Վա՜յ այն նաւազին որ յայսմ պահու կը յանդգնի անցանել ընդ գետն։ Մէկէ աւելի նաւորդք գետամոյն կորան իւրեանց մի վայրկենի անխոհեմութեամբ։ Ոչ ոք մոռացած է Վիքթոր Հիւկոյի դստեր եղերերգական վախճանն եւ իւր ամուսնոյն Շարլ Վաքերիի, որ մեռանել ուզեց նորա հետ, նաւազին եւ պատանւոյն՝ որք նաւակն կը թիավարէին։ (Վիլլիքիէ, 4 սեպտ՞ 1843)

Մակընթացութիւնն շատ անգամներ յեղաշրջեց գետոյն յատակն։ հոսանքք կը փոփոխին այնչափ յաճախ յայդմ տեղւոջ, որ ոչ ոք կարէ վստահիլ նմա։ Ծովու եւ դաշտայ խաղաղասիրք օդով խնկարուրեալ այդ դիւթական գետեզրն հազար անգամ ծածկուած է մարդոց եւ անասնոց բեկորովք եւ դիակամբք։ Նաւաբեկութիւնք անդ աւելի յաճախ տեղի

կ'ունենան քան մերձաւոր ծովու ափանց վերայ։ Որչափ յիշատակք թաղուած կը մնան Վիլիքիէ ի գերեզմանատան մէջ։ Այլ կոհակն կ'անցնի մեր առջեւէն զարհուրելի արագութեամբ։ Ի միում վայրկենի գետն տեղի կուտայ ծովուն։ Հանդիսատեսն յապուշ հարեալ այդ յանկարծական փոփոխութեան վերայ, որ այնինչ կատարուեցաւ իւր աչաց ներքեւ եւ խոր ջուրց ծփանաց վերայ, ի յուշ կ'ածէ Վիրգիլեայ հովուին այն իրաւացի դիտողութիւնն։

Ահաբեկեալ, ըզկայ առնոյր, յանագին ջուրց ամբոխմանէ։

Այս հոյակապ երեւոյթն յառաջ կուգայ մակընթացութենէն, որ ծովուն բացէն կը հասնի մինչեւ ի գետաբերան Սէնայ, որոյ յատակն կը բարձրանայ աստիճան առ աստիճան եւ ափունքն կը նեղնան տակաւ առ տակաւ։ Մեքենական ծանօթ օրինաց մի սկզբամբ, կոհակք կը ծաւալին այնքան արագ որքան ջուրն է խոր։ Մակընթացութեան առաջին կոհակք հասնելով նուազ խոր ջրոյ մի մէջ կը յամրանան. նոցա յաջորդողք կը մղեն զնոսա, կը զսպեն, կը գլեն զնոքօք եւ այսպէս հեազհետ։ (¹)

Անհատնում Սէն կը հոսէր հանդարտիկ, այլ Ովկէանն անընդդալապէս կը ճնշէ զնա, նորա հոսանաց հակառակ հոսանօք։ Կը մարտնչի կը կռուի, կը դիմաւորէ, յապուշ կը կրթի, կը սուրայ ընդ երկայնութիւնս դաշտօրէից, կամի խուսափիլ, այլ Ովկէանն՝ որ անլսելի է, պարիսպ կը կանգնի եւ կը յառաջանայ։ Վատահ իւր ճակատագրոյն, գետն կը տատամսի ընդ երկար եւ կը փոփոխէ իւր ընթացք։ Թուի հարցունել իւրովի թէ, « Ոչ միթէ անծանօթ օրէնքք եւ գերագոյն զօրութիւնք կը վարեն զմեզ։։։։ Սակայն գետք չվերադառնան զէպ ի իւրեանց բղխած վայրերն։ Իւր բաղդ, իւր վախճան ոչ եթէ միշտ ինքնել է, իւր ալեակներն Ովկէանու կոհակաց հետ զուգել, անդ լուծանել եւ մեռանիլ։ Էր ուրեմն այսրէն ի բաց կը մերժէ զնոսա այսօր իսկ։ Ոչ, կարելի չէ այս,

(¹) Մակընթացութեամբ մղեալ ջուրց միջին ծաւալն է գրեթէ 30 միլիոն խորանարդ մէթր. իջնող անուշ ջուրց միջին ծաւալն է 20 միլիոն խորանարդ մէթր։ Երկու ծաւալոց տարբերութիւնն կ'ածի մակընթացութեան ուժգնութեան հետ։

փոթորիկ մ'է միայն։» Բայց ի գետաբերանն ծովն կը փակուի. մի հոծ, ծանր, անթափանց պարիսպ, որ մակընթացութենէն կը մղուի, կը սկսի յառաջանալ։ Կ'ընթանայ, կը բարձրանայ, եւ գետոյն բովանդակ ջուրք չկարեն անցանել զնովաւ։ Ցորչափ կը յառաջանայ բարձրանալով, նոյնչափ առաւել կըստանայ զօրութիւն եւ ներդաշնակութիւն։ Մակընթացութիւնն կ'աւելնայ տակաւին, ալիքն կը թանձրանայ, կը բարձրանայ, կը ցասնու Սէնայ վերջին դիմադրութեանց, որ միշտ կ'իջնէ։ Ցայնժամ, դոդցես զարհուրելի կատաղութենէ մի վարեալ, Ովկէանն բռնութեամբ եւ ուժգնութեամբ ի բաց կը մղէ զնա, անդուլ անդադար, կրկին դէպ ի աղբերակունքը դարձնելով 25 հազարամէթր արագութեամբ ի ժամու, 50 հազարամէթր երկայնութեան վերայ։ Երկու ժամ յետոյ, Սէն, հանդարտիկ, խաղաղ, անյիշաչար անցելոյն, կը դնայ գահավիժել ի խորս անդնդոց։ Այլ իւրաքանչիւր մակընթացութեան ատեն, երկիցս յաւուր, միեւնոյն երեւոյթն կը պատահի։ Թոյլ մակընթացութեանց ատեն հազիւ իմն զգալի կը լինի, այլ հզօր մակընթացութեանց պահուն կ'երեւի այնպէս, որպէս նկարագրեցաւ։ Երբ հովին հակառակ մի ուղղութիւն ունենայ, յայնժամ կ'երեւի աւելի զօրաւոր։

* * *

Սէն, որպէս մի ծով, տակաւին աղմկայոյզ եւ ալեծուփ էր, յորժամ վաղեմի եկեղեցւոյ զանգակատունէն լսելի եղեն հասարակ գիշերոյ ժամուն երկոտասան դանդիւնք։ Ի հեռուստ քերէաք առ ափամբք, խօսելով լուսնային սոյն խորհրդաւոր ձգողութեան վերայ՝ որ այսպէս կը ներգործէ մեր հողագնտին, եւ երկնային շարժմանց ընդհանուր ներդաշնակութեան՝ որ տիեզերաց մեծագոյն գործն կը վարէ։ Ո՜վ գիտէ թէ, կը խորհէինք, հեռի այս աշխարհի աղմուկներէն, բովանդակ գնտից ձգողութիւնն ի միջոցի չարտադրեր մի պարզ եւ վեհ քաղցրանուագ այլազան փոփոխութեամբք։ Գետոյն սոյն աղմկայոյզ ամբոխումն, որում այն ինչ ականատես էինք, ինքնին իսկ է ներդաշնակութեան մի արդիւնք,

ալեաց մի խառնակութիւնն, եւ իւր սկզբնական պատճառ չէ այլ ինչ այլ ձգողութիւնն իսկ, զի սա է որ կը խոնարհեցնէ գետոց ջրերն եւ կը բարձրացունէ մակընթացութիւններն ։ Եզակի՛ն հակօրինութիւն . . . ։ Եւ մեք խորհեցանք թէ, ի մարդկութեան որպէս եւ ի բնութեան, յընթացս կենաց որպէս եւ յովկէան դարուց, ամենայն արարուածք չունի՞ն իբր սկիզբն, վերջնական հետեւութեամբ, մի գերագոյն օրէնք . ՁԳՈՂՈՒԹԻՒՆՆ ։

Թարգմանեց **Քամիյլ Ֆլամարիոն**

ՊԱՐԳԵՒ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ *(Հանդէս ժողովրդային Աստեղագիտութեան)*

ԱՌ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Խ. Հ.

Մեք երգ ունինք . ի ձեզ բնակեալ է խորհուրդ .
Առաւել ձեզ ուկըն դընէ ժողովուրդ ։
Բազում այն է զի հուր բառեր ունիք, Հա՛յր,
Որ հըրդեհէ զանտառ մարդկան մըրրկազայր .
Եւ երբ խօսիք եւ բարբառ ձեր հոծ եւ յորդ
Սուրբ տաճարին ամբոխէ նսեմ մըթնոլորտ,
Երբ երկնապէշ ձեր հայեացներ բորբոքին
Ի խանդ վերին եւ ի յաւիտեն կաթողին,
Եւ ծովացեալ առատանայ սուրբ ձեր բան
Ողողելով ըզսիրտ հըլու բազմութեան,
Պատգամաբեր էք իբրեւ իմն Անմահին
Որ ի վերուստ ոգիք ի սիրտ ձեր սահին ։
Վասն այսորիկ պատկառին բնաւք շուրջ ըզձեօք
Ի՛արտասուք դան հոսիլ երբեմն ի ձեր գոգ ։
Հառաչանօք յաճախ լի են ձեր ճառեր

Զոր համարինք թէ երկնի բոց մ՚է վառեր։
Է զի աւաչ ձեր մրըրիկն է բըռնաչունչ,
Ցոյր երեսաց սարսին համայնք անմըռունչ,
Է զի մեղրով են թաթաւուն ձեր շըրթունք,
Ուստի ծորէ, մըխիթարար ցօղ փափուկ,
Իմաստութիւնն այն գերագոյն եւ ամոք
Որ դանձեալ է ձեզ խորհըրդովք եւ ամոք։
Նա զի եւ դուք էք մեր Նախնին վարդապետ·
Ոմանք ի ձէնջ գերագոյն խոկ են պըւետ,
Եւ, հիացեալ, հայէինք ձեր քայլերուն,
Երբ ըսկըսաւ երգել մեր ձայն երերուն,
Ի ձէնջ ուսանք դիտել ըզկեանս եւ զաշխարհ·
Դուք ցուցիք մեզ լինել խոկուն եւ խոնարհ·
Ձեր են բընաւ վերասլացմունք մեր սըրտին,
Ուր առաջին ձեր շունչեր դեռ խըլըրտին·
Ձեր են այս յոյզք որ մեր սըրտին մէջ սուրան,
Որպէս սուրայ ամբոխիչ հողմն ամարան·
Եւ թէպէտ քաջ խոկ մեզ խորհիլ ուսուցիք
Եւ դրոշմեցան ի մեզ ձեր բանք գեղեցիկ
Մեր նայեացներ յառիլ ուղիք աստեղաց·
Եւ կակղիչ շաղն երկնից ի սիրտ մեր տեղաց·
Թէպէտ ուսանք ձեր արտասուքն արտասուել
Եւ քան զաշխարհ զերկին սիրել առաւել·
Ուսաք ներել զի ասացիք թէ Աստուած
Տըկարութեամբ իւր արարածն է օժտած·
Բան ըզգաստում չարին առաջ դըթութիւն
Թէպէտ ըզգալ ուսուցիք մեր սըրտերուն.
Եւ թէպէտ չարըն դուն գործենք վըտարել,
Որ արդարին ջանայ ըզդէմս խաթարել,
Եւ բարւոյն սէր եւ տըկարին գութ ցոլայ
Մեր երգոց մէջ ուր կարեվէր սիրտ մեր լայ·
Այլ դեռ կարի սակաւ այս ազգ ընթեռնու,
Եւ ձեզ մարթ է խօսիլ նըմա լու ի լու,
Խօսիլ նըմա ուր ամեն բան թուի վըսեմ,
Սըրբավայրին հանդարտութեան մէջ նըսեմ,

Ուր մեր հոգին հանգուշն, հարեալ զդողանի,
Զը գիտեմ ինչ մի նըրբութեամբ եղանի,
Մինչեւ հասկնալ զյաւիտենից էութիւն,
Ույր մեր վերայ բացուած տեսնենք ակն արթուն։
Այո, սակաւ մեզ ժողովուրդն ունկընդրէ.
Անտարբեր են նըմա ձայնք որ գան յերկրէ.
Ցերկինս յառեալ կայ նորա ուշ մըտադիր.
Լայն մի մատեան գըտնէ յաստեղս ցան եւ ցիր,
Զոր ձեր հայեացք մեկնեն նըմա լուսավառ,
Եւ ըափոփանք գըտնեն հոգիքըն թըշուառ։

* * *

Արդ ահա ոք զոր ընուն խոր խորհուրդներ,
Առ ձեզ դիմէ, յուզեալ եւ սիրտ ի յերեր։
Գիտեմ, հոգի ունիք վըսեմ գըթառատ
Եւ թէ վշտաց մէգն է ի ձեզ անփարատ.
Գիտեմ, ով Հայր, թափանցող են ձեր բիբեր
Եւ ցաւք ազգին ակնարկէդ չեն խուսափեր։
Ահա ընդէր տեսնենք ըզձեզ հանապազ
Արդահատող շըրթամբ, սիրով աննիազ,
Որ յորդորէք եւ խըրատէք ըզձեր հօտ
Ույր մաշէ զձեզ ցանդ հուր անձուկ եւ կարօտ։
Գիտեմ նոր ոմն Ասկղեպիոս, ունկըն դնէք
Եւ զընընէք զերակ որոց ենըն հէք։
Զեն չեն ի ձէնջ բըժաւ ձերոց վէրք թաքուն,
Եւ, անձանձիր, հըսկէք ի սնարըս նոցուն։
Գիտէք զոր ինչ ոչ ոք թերեւս կասկածէ.
Որ ներշնչէն ըզձեզ գըթոյ Աստուած է։
Գիտեմ պաշտպան էք դուք բարւոյն, արդարին.
Կագ եւ կըռիւ ձեր ակնարկին դադարին.
Ա՛յնչափ մեղոյշ եւ ազդու է ձեր աւաչ,
Ա՛յնչափ հըզօր է ձեր կուրծին մի հառաչ։
Այլ ահա չարն ըսկիբն առնու մուտ գըտնել
Եւ խածատել ըզսիրտ ձերոցն անարգել։

Ահա անխոյթ երիտասարդք բազմանան,
Զոր աղտեղէ պըժգալի գայռ մեղկութեան։
Ընտանեաց զոդն եւ ըս քան զեւս թուլանայ.
Հեշտ բարքն արդէն բազմաց իւր գիրկը բանայ։
Լուկրետիաներ օր ըստ օրէ պակասին.
Լուրջ բարոյից յաջորդեն արդ բարոյք սին։
Սիրտ իմ անձկայ խարուած լինել. այլ կարծեմ
Թէ հրեշտակներ յեզը անդուդին առնուն ձեմ,
Թէ յաճախեն թեթեւութեանց օրինակք
Եւ կարդացուին առ մեզ յաճախ հեղինակք,
Զոր իւրեանց ազգն անգամ կարդայ դուն ուրեք,
Եւ այն՝ որ զկեանս սիրեն միայն եւ զարեդ։
Ինձ թըւի թէ երիտասարդք եւ կուսանք
Կարի ցանցառ համբուրեն այն սուրբ դրասանք
Զոր ձեռըն ձեր դընէ վերայ ճակատուն
Այնոցիկ որ կենաց մեծ ուխտըն երդնուն։
Ինձ թըւի թէ անկեղծ եւ լուրջ բարք մեռնին,
Որ այժմ յաւէտ քան բնաւ ապրիլ պարտէին։
Զըգիտեմ ես թէ իրերու այս պայման
Արդիւնք է մեր ժամանակաց բընութեան,
Եւ վայրապար ջանամ հասկնալ յո՛ տանի
Զմեզ այս հոսանք ուր բարուց նաւս տատանի։
Ինձ թըւի թէ մի ժողովուրդ մեզ նըման
Պարտի տածել իւր մէջ ըզսէր սըրբութեան,
Թէ աստղերը պարտին ցոլալ յիւր հոգւոջ
Եւ թէ պարտի թեթեւութեանց ասել — «ո՛չ»։

* * *

Արդ ըզՁեզ, ո՛վ Հայր, աղաչեմ, պատկառոտ,
Ցանուն ազգիս որ անչէջ սէր եւ կարօտ
Այնչափ ջերմին եւ եռանդուն է ի Ձեզ,
Այս աղեւոից դարման տանիլ փութացէս։
Արդէն բաղումք են որ, վառեալ Ձեր շընչով,
Արդարութեան զինեալ ի սէր եւ գորով,

Պատկառելով մատչին սփոփել մեր ցաւեր ։
Ունինք քոյրեր մեք գըթութեան անձնըւէր ,
Որոց աչեր փարոսներ են որ լոյս տան
Հիքութեան մէջ քայլող մատաղ բազմութեան ·
Ճըշմարտագոյն քոյրեր գըթոյ որ հրեշտակ
Թըւին մանկանց ոյց թողուն սուրբ յիշատակ ։
Ըզգօն սատարք , գործիչք մեզ չեն պակասիր ,
Որ ի յօգուտ ազգին ճըգնին անձանձիր ։
Են են ի մեզ երիտասարդք խոհական
Ցոյց ճաճանչէ իմաստութեան բոց յական ·
Քրտնաթաթաւ լոյս ճակատով առաքեալք
Որ անկեղծ են եւ ոյց հոգի չունի ծալք ,
Որ տեսակ մի ողորմութեամբ նըշմարեն
Զամանս ոյց չիք մասն ի բարւոյն , յարդարէն ։
Արդ ըզսոսա տըւէք բազմաց օրինակ ·
Յորդորեցէք սոցա լինիլ հանգիտակ ·
Թող Ձեր բարբառն իւրեան կորովն ըզգենու ,
Յորում ցոլայ , զըւարթարար ցօղ խրատու ։
Երիտասարդք ուսնին ի՚Ձէնջ զգաստութիւն ·
Շըռայլք ըզգան թէ նօթիններն են անքուն ·
Եւ օրիորդք լինին ժիր եւ պարզասէր ,
Յիշելով թէ ունին քոյրեր որբ , անտէր ։
Ուսնին պըչրողք , պըճնասէրք թէ պարզութիւն
Ձի պատուական եւ հաճոյ է սըրտերուն ,
Եւ թէ կարի յոյժ արդուզարդ ենթադրէ
Թէ գուցէ սիրտն յազնիւ գանձուց թափուր է ։
Այո , ո՛վ Հայր , բան Ձեր գըտնէ արձագանգ ,
Բիւրապատկին թող Ձեր խորհուրդք պատուականք ։
Ուշիմ լինին , պարկեշտասէր Ձեր որդիք ·
Նոր եռանդեամբ կազմեն տնարար ընտանիք ·
Եւ ամենքն ալ , դէտակն ի սուրբ Ձեր հայեաց ,
Ողջունեն զՁեզ՝ ցանդ իբր Հայրիկըն իւրեանց ։

1885 Օգոստոս 16 ·

Յ. ՍԵԹԵԱՆ

ԵՂՆԳԱՀՄԱՅՈՒԹԻՒՆ

Գուցէ բաղումք պիտի զարմանան վերնագիրս կարդալով։ Արդարեւ, ով կը յուսայր թէ, մեր մատանց ծայրերու փափկութիւնը պահպանելու համար ստեղծուած եղունգներն, մեր բարոյական ներքին բնաւորութեան արտայայտիչ միջոցներ պիտի լինէին։ Կ'ըսեն թէ մարդու մը դէմքը իւր բնութեան հայելին կը համարուի. եւ կան մասնաւոր գիտունք, որք դիմագիտութիւնն իւրեանց գրաղում ընտրած են։ Կայ նաեւ ձեռնահմայութիւնը, որով մարդու մը բնութիւնը, հանգամանքը, պակասութիւնքը եւ կամ նորա մասնաւոր տրամադրութիւնք իւր ձեռաց քննութեամբ կարելի է գուշակել։ Դիտենք նաեւ որ, շատ մարդիկ ալ մի միայն գրութիւն մը քննելով՝ առանց գրոյն գրող անձը ճանչնալն, գրոյն ձեւէն անոր բնութիւնը կը գուշակեն։ Սակայն ինչպէս ըսի, եղունգներն մինչեւ ցարդ մասնակցութիւն չունէին այդ տեսակ մատնիչ պաշտօնեութեան մէջ. դժբաղդաբար, այսուհետեւ նոքա՛ալ կ'երեւի թէ մեր բնական եւ բարոյական բնաւորութեան մասին տեղեկութիւններ պիտի մատակարարեն։

Արդ, եղունգներու այս տեղեկատու պաշտօնին հաւատարմութեան նկատմամբ առանց մեր ընթերցողները վստահեցուներու փորձ մ'ընելու, մի միայն այս առթիւ Մ. Լուի Լուդասի կատարած աշխատութեանց արդիւնքը կ'ամփոփենք ի ստորեւ։

Ահաւասիկ ինչպէս կը նկարագրէ եւ կը կարդադրէ մարդուս եղունգները Լուի Լուդաս եւ թէ՝ անոնց ձեւին համեմատ որպիսի գուշակութիւններ յառաջ կը բերէ։

1. Թանձր եղունգներն, որք ընդհանրապէս մորթին թանձրութենէն յառաջ կու գան, չօշափելեաց նրբութեան պակասութիւնը կ'արտայայտեն. եւ քանզի այս յատկութիւնը սերտ յարաբերութիւն ունի մտաւորական կարողութեան հետ, ուրեմն այդ տեսակ եղունգներն կորովութեան եւ մտային

նրբութեան պակասութեան նշան են, եւ գաղափարաց անձկութիւնը կ'ապացուցանեն։

2. Նուրբ կամ անօսր եղունգներ, ընդհակառակն շշափելեաց մեծ փափկութեան եւ իմացողութեան արթնութեան ապացոյց մ'են։

3. Կարծր եղունգներ, գործունէութեան եւ հաստատամտութեան նշան են։ Կակուղ եղունգներ, մեղկութիւն եւ տարտամութիւն ցոյց կուտան։

4. Տափակ եւ լայն եղունգներ, (որք ընդհանրապէս մատանց ծայրերու տափարակութիւն կը պատճառեն), շարժման եւ շտապի զօրաւոր ձգտում մը ցոյց կուտան. այս տեսակ եղունգներ եթէ միանգամայն թանձր եւ կարծր լինին, զանոնք կրող անձինք, գործօն եւ հանճարեղ ըլլալէ ի զատ, իւրեանց մարմնոյն յարաժամ շարժման մէջ գտնուիլը գրեթէ ապացուցիչ հարկ մը եղած է գոգցես անոնց համար։ Այս կարգին կը պատկանին խրոխտ, խռովայոյզ եւ անհանդարտ բնաւորութեան տէր անձինք, որոց միտքը երկբայութեան եւ սկեպտիկանութեան մէջ կղզիացած, ընդդիմախօսութենէ հաճոյք կ'զգան եւ մասնաւորապէս նիւթեղէն առարկայներով զբաղելու հակամէտ են։

Իսկ եթէ այդ լայն եւ տափակ եղունգներն նուրբ եւ թափանցիկ ըլլան, ապացոյց մ'է գործօնէութեան. բայց այդ եղունգին տէր եղող անձինք՝ մարմնապէս գործունեայ լինելէ աւելի՝ ուղեղի միջոցաւ կը գործեն. նոքա յար գործող միտք, տրամաբան, փիլիսոփայութիւն հետապնդող, զննող ոգի եւ վերջապէս կարծեաց անկախութեան ջատագով եւ քարոզիչ քննադատներ կ'ըլլան։

Նեղ եւ գոգաւոր եղունգներ, որք ընդհանրապէս սրածայր կը լինին, երագ, եռանդուն այլ դիւրափոփոխ զգացումներ կ'սքօղեն։

Եւ եթէ կարծր ալ լինին, յայնժամ դիւրազգացութեան կը միանայ նաեւ կորովութեան եւ դատողութեան պակասութիւնը. կասկածոտութիւն եւ չափազանց անձնասիրութիւն կը տիրէ այդ եղունգն ունեցող անձանց մէջ, որ հետեւանք են տենչանք, անձնդիւրութիւն եւ նախանձ. Մ. Լուի

Լուգաս զգուշութիւն եւ խոհեմութիւն կը պատուիրէ այդ տեսակ եղունգներու դէմ։

Իսկ նեղ եւ գոգաւոր եղունգներն եթէ նուրբ լինին, զգայուն եւ բանաստեղծ ոգւոյ մը յայտարար նշաններն կարելի է համարել. այդ եղունգն կրող անձինք ընդ միշտ երեւակայութեանց եւ հիացմանց մէջ կը տարուբերին, եւ գործնականապէս զգալու կարողութիւնը պակաս է անոնց քով։

Եղունգներու երկայնութեանց եւ գոյներու տարբերութիւնն ալ իւրեանց յատուկ նշանակութիւններն ունին։

Անմիտ, անհոգ եւ իւր ընթացքին մէջ անկարգ մարդը, անխորհրդաբար կամ անակնկալ պարագայի մը մէջ գործունէութենէ ի ծուլութիւն հակող մարդը, իւր եղունգները չինամեր եւ յաճախ իսկ զանոնք մինչեւ մարթին ծայրը ակռայով կը կրծէ։

Գործունեայ, կանոնապահ եւ հաստատամիտ մարդը իւր եղունգները կը խնամէ առանց վրան երկարօրէն զբաղելու եւ զանոնք կարճ կը կտրէ։

Փառասէր, թեթեւամիտ եւ դատարկասէր մարդը անդադար իւր եղունգները կը խնամէ, կը կտրէ եւ կը յղկէ զանոնք. այս գործողութիւնը սովորոյթ մ'եղած է նմա համար, եւ ասոր համար յատուկ գործիքներ ունի, զորս միշտ իւր վերայ կը կրէ։ Զգուշացէք, կ'ըսէ Լուի Լուգաս, շատ խնամօք կտրուած եւ յղկուած եղունգներէ, որք ընդհանրապէս գաճուճ մտքերու կը պատկանին, այդ տեսակ անձինք իրերը միշտ փոքր կողմէն կը դիտեն, նոքա միմիայն ունայնամտութեան, անճահ դատողութեան եւ անոտապաշտութեան տէր անձինք են։

Գալով եղունգներու գոյնին, դեղնագոյն, մութ գորշ եւ կամ մանիշակագոյն եղունգներ հաւասարակշռեալ առողջութեան մը եւ վէս կամ յեղյեղուկ բնաւորութեան նշանակ են. իսկ այն եղունգները, որք փայլուն եւ սակաւ ինչ վարդագոյն ըլլալով ակօսաձեւ գիծեր ունին, լաւ խառնուածքի մը ապացոյց են, դատողութեան տէր եւ հանգիստ անձի մը նշաններն են։

Խիստ կարծր կամ խիստ տժգոյն եղունգներ, որք միա-

պաղաղ ըլլալով ակօսաձեւ գիծեր չունին, տկար բնութիւն մը, աւշային խառնուածք եւ ժրութեան պակասութիւն կը յայտնեն։

Եթէ եղունգներուն վրայ անկանոն ճերմակ բծեր երեւան գան, դորա պատճառը եղունգներու գէշութեան պէտք է վերագրել։ այդ տեսակ եղունգներ ընդհանրապէս կարծր, թանձր եւ գոլշ լինելով անհաստատ բնաւորութիւն մը կը մատնեն։

Վերջապէս այն եղունգներն, որոց արմատը կարմիր գոյնով շրջապատեալ սպիտակ նշան մը կը գտնուի, յամառ, կամապաշտ եւ խստասիրտ բնաւորութիւն մը ցոյց կու տան։

Ասոնք են եղունգներու զանազան ձեւերու եւ տեսակներու նկատմամբ եղած գլխաւոր դիտողութիւնք։ Մեր ընթերցողք անշուշտ կը փափագին գիտնալ թէ՝ ո՞ր կարգին կը պատկանին իւրեանց եղունգներն. իւրաքանչիւր ոք ազատ է զայդ որոշելու առանձին, մեք Լուի Լուգասի գուշակութեանց ճշմարտութեան երաշխաւոր չենք կարող ըլլալ, այս մասին ամենայն փառք եւ պատիւ՝ ինչպէս նաեւ ամէն պատասխանատուութիւն՝ անոր կը վերապահենք. միայն սաչափ կը յաւելունք թէ՝ ինչ որ ալ ըլլայ, եղունգներն միշտ կանոնաւորապէս կտրել եւ մաքրելն քաղաքակրթութեան եւ առողջապանութեան տեսակէտով գովելի գործողութիւն մ'է։

Ց. ՊՈՒԼՈՒՏԵԱՆ

ՎԱՐՔ

ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՐԱՆՑ

Ա.

ԲԱՌՄԱՆԴԻԷ

Խմբագրութեանս յղուած սոյն անուամբ տետրին թարգմանիչն արդեօք լսե՞ց այն խօսք, զոր անցեալ օր՝ մարդկութեան ամենէն առաւել օգտակար եղող մարդոց վրայ խօսելով՝ կ'ըսէր մեզ Վսեմաշուք Սերվիչէն էֆէնտին. «Գետնախնձորը գտնողն աւելի մեծ մարդ է քան ամենէն մեծ քաղաքագէտներն ու զօրավարները։» Պարոն Միհրան Մօղեան անտարակոյս չէր լսած Հայ Նեստորին խօսքն. եւ մենք այդ ոսկեղինիկ բանն յիշեցինք, ցոյց տալու համար մանաւանդ թէ որքան բարեբաստիկ գաղափար մ'ունեցած է, թէ որքան օգտակար ձեռնարկ մ'ըրած է ողբացեալ Մօղեան բժշկին բարեյիշատակ որդին, հիմնարկելով Երեւելի արանց վարուց Հաւաքածոյն, եւ սկսելով զայն գետնախնձորի գիւտն ընող Բառմանդիէէն։

Ֆռանսերէնէ թարգմանուած է սոյն տետրակն, որ փոքրադիր տասնեւվեց երեսներէ կը բաղկանայ, որ ընթացիկ աշխարհաբարով գրուած է, որ խոշոր տառերով տպուած է, ուստի եւ ամեն մտաց եւ ամեն քսակաց մատչելի է. ի մի բան ժողովրդական գործ մ'է։ Կին մը, որ մեծ դարու մը մէջ մեծ դեր կատարեց, կը խոստովանէր թէ Պլուտարքոս իւր առաջին դասախարակն եղած էր, թէ իւր միտքն ու հոգին կազմուած էին ընթերցմամբն այն անմահ Զուգակշիռին։ Այս երեւելի արանց վարքն ալ ոչ նուազ ազդեցութիւն պիտի՝ ունենայ մտաց ու հոգւոց վրայ։ Այս պատճառաւ Ջերմապէս կը

յանձնարարենք ժողովրդեան այդ Նոր Հաւաքածոյն։

Եւ մենք կրկին պատճառ ունինք յորդորելու մեր ժամանակակիցներն, որպէս զի սակայ ձեւք ամեն մեծ մարդոց կենաց պատմութիւնն ընող մատենիկներ կամ մատեաններ։ Մենք այնպիսի՛ ժամանակի մը մէջ կ'ապրինք, ուր այլեւայլ ձեւերով երկբայութիւնն հոգիներու մէջ կը թափանցէ եւ զայնոսիկ կը թուլացնէ։ Սէրն՝ հազիւ ծնած՝ կը մեռնի սրտից մէջ. խանդն հոգիէն կը հեռանայ. մեծ ձեռնարկի մը սկիզբն՝ անդնդային ձայն մը, յուսահատական Զինչն (A quoi bon?) կը հնչէ մարդուն ունկան, եւ կը լքանի մարդն։ Երէկ, Ֆրանսացի բանաստեղծ մը՝ Զայնֆ մարդոյ խորագրեալ քերթուածի մը մէջ՝ կ'արտասանէր վատ բառն։ Ո՞վ է վատն։ Ո՛հ, մարդն, արարչութեան թագաւորն, նա՛ է որ այդ մակդիրին կ'արժանանայ։ —Այլ այդ մակդիրն սորկաց վայել է եւ ոչ արքայից։— Այո՛. սակայն մարդն, որ անվեհեր ամեն վտանգից կը դիմադրէր եւ ամեն արգելքներ առաւթուր կը կոխէր, այժմ վհատ, վատ արարած մ'եղած է։

Այս ամենածանր բարոյական հիւանդութիւնն յանգդայս կը վարակէ բոլոր հոգիներն։ Ո՛հ, պէտք է դարման խորհիլ...։ Այլ խորհուած է դարմանն, եւ գործադրութիւնն է՝ որ չը կատարուիր կամ անկատար կերպիւ կը կատարուի։ Մարմնամարզ, առողջ օդ, առողջ ընթերցմունք, ընթերցմունք օգտակար մարդկան կենսագրութեանց, սոքա են դարմանք զորս կը նշանակեն գիտունք։ Եւ երբ կը տեսնենք թէ կը հիմնուի Երեւելի արանց վարուց Հաւաքածոյ մը, եւ կը հիմնուի վարժարանէն նոր ելած պատանւոյ մը կողմանէ, կերկնապէս կը բերկրինք. եւ կրկին պատճառաւ՝ որպէս ըսինք՝ կ'երդմնեցնենք ժողովուրդն, որ անփոյթ չըլլայ հայթայթելու եւ ընթեռնլու Բառարանիկն, եւ յաջորդներն։ Պարոն Միհրան Մօզեան Պէրպէրեան վարժարանին ուսումնաւարտներէն է. Եթէ ծառն իր պտուղէն կը ճանչցուի, այդ վարժարանն է միանգամայն կրթական ու բարոյական հաստատութիւն, որպէս պարտի լինիլ դպրոց մը։ Ուստի մենք կու տայ Պէրպէրեան վարժարանն եւ բարոյական ոգի կը ներշնչէ նոր սերնդեան. Այսպէս ընել պարտէին ամեն վարժարաններն ալ։

Ի խրախոյս մեր պատուարժան հեղինակաց ու թարգմանչաց, պիտի ջանանք՝ ինքզինքնիս բազմապատկելով՝ մատենախօսել նոր հրատարակութեանց վրայ։ Թող արգոյ հրապարակագիրք հաւատի լինին թէ գովեստից յուէտ պիտի արժանան, եթէ հնար եղածին չափ խղճամտօրէն աշխատին, յիշելով թէ հազարաւոր ազգայնոց ուղղեալ դասախօսութիւնք են իրենց հրատարակութիւնք։ Խղճամիտ աշխատութիւնք յամբ կը կատարուին, եւ մատենագրութեանց համար անշուշտ ըսած չէ Սենեկա թէ՝ Արագ տուօղն երկիցս կուտայ։ Bis dat qui cito dat.

Ե.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՆՇԽԱՐՔ

Դ.

ՏԱՂ Ի ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ

ԱՆՈՑՇ ԳՈՒՆՈՎ (1)

Սիրայորդոր ծաղկանց հոտոյն
Էջ ի պարտէզ առաւօտուն,
Ա՛ռ զիս ընդ քեւ իմ ցնծութիւն
Ուրախ լեր, սէր իմ սիրազուն։

Բախարար քաղցրիկ բաժակ
Լըցեալ կայ ոսկի ըմպանակ,
Գեղեցիկ շրթանցդ կարմրորակ
Դէր, ուրախ լեր, սէր անքատակ։

(1) Սկզբնատառք Տաղիս յօդեն զանունս ՍԱՐԳԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ։

Իսկ քաղցրաձայն թռչունքն համայն
Ի սէր քո իջին բուրաստան
Սաւառնելով սէր քո խայտան
Ուրախ լեր, սէր իմ պատուական։

Վաղ առաւօտ ցօղն իջանի
Տերեւ ծաղկանցն փայլփայլի,
Արփին պայծառ առ իւր ծագի
Ուրախ լեր, սէր իմ սիրելի։

Բամեալքս սիրով բազմիմք սեղան
Հետ սիրելեաց զարմանազան,
Դրուատեսցուք երգ քաղցրաձայն
Ուրախ լեր, սէր իմ պատուական։

Արդ ո՞վ չքնաղ ի՞նչ եղեւ քեզ,
Բա՛ց զբերանդ խօսիր ընդ մեզ։
Պաղուկ ջրեր կանաչ պարտէզ
Ուրախ լեր, սիրելի իմ հեզ։

Երանի՜ թէ մնայիր աստ
Ո՛վ իմ ուրախութեանըս փաստ
Տեսեր զիս մի՛ լինիր ուրաստ
Ուրախ լեր, սէ՛ր իմ բարեբաստ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Այն երգս հին ձեռագիր մի գրքէ օրինակած եմ։ Ցայտնի չէ թէ ո՞ր թուականին եղած է սոյն Սարգիս վարդապետան։ Բայց կ'երեւի թէ ԺԶ. դարու մէջ ապրած է, եւ բաւական համբաւ ունեցած. քանզի մի այլ ձեռագիր երդարանի մէջ եւս տեսի զայս քերթուած։

ՅՈՎՀ. ՔՀ. ՄԿՐԵԱՆ

ԱՂՋԿԱՆ ՄԸ ՕՐԱԳԻՐՆ

1 Յունուար, 1886

Քեզ նոր տարի կը բարեմաղթեմ այն ոսկեղէն գրիչով, որով զիս կը կաղանդես։ Ի՛նչ գեղեցիկ փետուր. ո՞ր ոսկեղինիկ թռչնոյն թեւէն խլեցիր զայն, քո՛յր իմ։ Գոգցես իմն ես ալ թեւ պիտ՝ առնեմ, քեզ գրած ժամանակս։

Սակայն, եթէ թեւ ալ ունենանք, ի զո՞ւր է. վանդակի մէջ ենք միշտ։ Մերթ ինձ նախանձ կու գայ, տեսնելով արանց ազատութիւնն։ Եթէ այր ըլլայինք, որքան ստէպ իրար պիտի տեսնէինք։ Թերեւս մինչեւ այսօր այր եղած էինք, եթէ Տիկին Սրբուհի Տիւսաբ աւելի կանուխ սկսէր չարժել իւր մոգական գրիչն ի նպաստ իդեական սեռին ազատութեան։

Այլ ... գիրքդ, զոր ստէպ կը կարդամ, որքան գեղեցիկ ըլլալուն՝ նոյնքան ալ զքեզ ինձ յիշեցնելուն համար, տես ինչ կը գրէ. « Կանանց ազատագրութեան (émancipation des femmes) վրայ խօսուեցաւ. Գերասքանչ գիւտ։ Կրնանք դատել կանանց ազատագրութեան արդիւնքն՝ այն տպաւորութենէն զոր յառաջ կը բերեն կանայք, այց խօսակցութիւնն ու կենցաղավարութիւնն կորուսած են իրենց համեստութեան ու քաղցրութեան հրապոյրն. կանայք, որք կը հրամայեն, որք կ՝անտեսեն ամուսնոյն իշխանութիւնն. քաղաքագէտ կանայք, բժիշկ կանայք. կանայք, որք խնդիրներ կը յուզեն ու կը լուծեն, որք կ՝որոշեն կայսրութեանց ճակատագիրն, որք ի հարկին պատերազմի յատակագիծ ալ պիտի չինէին։ » Ուստի, Տը Կասբաւէնի համեմատ. « Ո՛վ որ ուզէ բարձրագոյն կացութեան մը հասցնել կինն, նուաստագոյն կացութեան մը պիտի վերածէ զայն։ » Իմ բոլոր բնազդներով անաարակոյս համակարծիք եմ Ընտանիքի հմայիչ հեղինակին. այլ ինքնին կը հարցնեմ թէ, հնար է կնոջ՝ ազգային քաղաքական եւ ընկերական խնդիրներով չը զբաղիլ, իր միտքն յաւէտ կամ նուազ զարգանալէ յետոյ, երկրորդական կըրթութիւն մը ստանալէ յետոյ։ Եթէ ես անձնապէս ազատութիւն կը ցանկամ իմ սեռիս համար, ըզքեզ յաճախ տես-

նելու համար է՝ որպէս ըսի · բայց, տրամաբանօրէն, ազա-
տադրութիւն կը տենչայ ամէն կին որ կը խորհի եւ կը զգայ ։
Խորհրդածութեան եւ զգացման հետեւանքն է գործադրու-
թիւն, գործ ։ Տիկին Ռօլան խորհեցաւ Ֆռանսայի վիճակին
վրայ եւ գործեց · իրմէ յառաջ Յովհաննա Տ'Արք զգաց հայ-
րենեացն համար, եւ գործեց ։ Անհնար է տարբեր կեր-
պիւ վարուիլ ։ Սակայն ... ինչ փափուկ խնդրոյ վրայ կը
ճառենք ։ Մայրս եթէ վրայ հասնէր · մայրս, որ կերպիւ ի-
ւիք ազատագրեալ կին մ'է, զիս պիտի պատժէր · մանա-
ւանդ որ հիւանդութենէ նոր ելած, կը յոգնեցնեմ միտքս ու
մարմինս ։ Երկիւղ չը կայ, մայր իմ, դստերդ համար · ես
չունիմ քու խառնուածքդ · ես այր ալ ծնած ըլլայի, պիտի
սիրէի միշտ ներանձնական եւ ոչ ներգործական կեանքն · եւ
եթէ մեծահարուստ այր մ'ըլլայի, թերեւս Բօռ-Ռօյեալ մը
հաստատէի ։

5 Յուն

Ս · Ծննդեան շաբթուն մէջ ենք ։ Ապաշխարութեան օրեր
են ։ Սաղմոս կը քաղեմ · Սուրբ Գիրք կը կարդամ ։ Ա՛հ,
Սուրբ Գիրքն ։ Ի խաւարի մնաց մարդկութիւնն, որքան ա-
տեն որ կղերն իրեն սեփականեց Սուրբ Գրոց ընթերցման մե-
նաշնորհն · երբ մարդկութիւնն, երբ աշխարհականք, սկսան
կարդալ Աստուածաշունչ, սկսան զարգանալ ։ Անգլիան ա-
մէն ազգէ աւելի կը կարդայ Ս · Գիրք · եւ Անգլիան Եւրո-
պիոյ ամենէն զարգացեալ ազգն է · Ամերիկան Եւրոպայէն
աւելի կը կարդայ Սուրբ Գիրք · եւ Ամերիկան Եւրոպայէն
յառաջադէմ է ։ Խոստովանահայրս անշուշտ ինձ պիտի ներէ
(թերեւս կրօնական ժողովոյն Ատենապետն ալ), եթէ Սաղ-
մոս ձեռքէ ձգեմ պահ մը՝ կարդալու համար Հանրի Հայն,
որ Սուրբ Գիրքին վրայ կը խօսի · « Հէլկօլանտ, 8 յուլիս 1830 ·
Երէկ կիրակի էր, ճանճրոյթն՝ ողջոյն կղզին կը ծածկէր կա-
պարեայ վերարկուով մ'այնքան ծանր որ հարկադրուեցայ
հուսկ ապա ձեռքս առնուլ Աստուածաշունչն ... Եւ կը խոս-
տովանիմ, թէեւ գաղտնապէս Հելլէն ըլլամ, թէ այդ գիրքն
ոչ միայն փարատեց ճանճրոյթս, այլ մտացս համար շինիչ
սնունդ մ'եղաւ ։ Ի՜նչ գիրք · Աշխարհի նման անհուն, իր

արմատն արարչութեան անդնդոց մէջ է եւ գլուխն երկնից աստեղազարդ խորհրդոց մէջ... Խոնարհում ու ծագում արեւուն, խոստում եւ կատարում, ծնունդ եւ մահ, ընդհանուր մարդկութեան բանագործութիւնն (drame) հոն է, այն գերազանց գրքին մէջ, Biblia. Հրեայք մխիթարուելու էին։ Կորուսին Երուսաղէմն ու տաճարն ու տապանն ու քահանայապետին նուիրական գոհարներն ու Սողոմոնին ոսկեայ անօթներն. այլ այդպիսի կորուստ մը ոչինչ է համեմատութեամբ Աստուածաշնչին, գանձն այն անկորնչելի՝ զոր կրցան ազատել։» Տարօրինակ մարդ, այս Հանրի Հայնն. Աշմանիայեն թուղթ մը ետ դարձնելով, կը կարդանք. «Ո՞ւր երթամ. Ամերիկա՞, այն անհուն բանտն ազատ մարդոց, ուր անտեսանելի շղթայք եւս առաւել պիտի ծանրանային հոգւոյս վրայ քան հայրենեաց տեսանելի շղթաներն, եւ ուր բռնակալաց ամենէն ատելին, խուժանն, իւր բիրտ իշխանութիւնն ի գործ կը դնէ։» Եւ ես կը գովէի Ամերիկան, որ զարգացած է Սուրբ Գրոց ընթերցմամբ։ Ամենէն աւելի զարգացեալ ազինք ամենէն աւելի վէրքեր ունին... Այլ Սաղմոս քաղեմ։

8 Յունիս

Ծննդեան օրերն անցան։ Գոհ եմ։ Պաշտօնական այցելութիւնք յոյժ կը տաղտկացնեն զիս, որպէս ըզքեզ։ Սակայն, այցելուաց մին խօսք մ'ըրաւ, որուն վրայ կը խորհիմ դեռ։ Հարցուց հօրս թէ՝ աղջկանն օտար լեզու կ'ուսուցանէ՞ր. Հաստատական պատասխանին վրայ, համարձակութեամբ մը՝ որ կոչտութիւն պիտի թուէր՝ ըսաւ հօրս. «Ես ըզքեզ աւելի խելացի, աւելի ազգասէր, աւելի հայրենասէր կը կարծէի։ Մենք պարապ տեղը պիտի կորսուինք. ամենապարզ, կարճ, կարուկ բան մը կայ, որ այսօրուընէ ընելու ենք. հարցո՛ւր ո՞րն է այդ բանը. մեր աղջկանց միմիայն հայերէն սորվեցնել. մեր աղջկանց Եղիշէ, Քամառ-Քաթիպա, Աբովեան կարդացնել։» Հայրս սկսաւ խորհիլ։ Ինքն ալ այդպէս կը մտածէ, եւ քանիցս իր մտածումն յայտնած է. Սակայն ոմանք առարկած են նմա, թէ հայերէն միայն ուսած ըլլալուն համար այնպէս կը մտածէ։ Արդարեւ, Նուրանիա, մենք եւրոպական — կամ

Իբր եւրոպական — դաստիարակութիւն մը կ'ընդունինք. մինչ պարտէինք ազգային դաստիարակութիւն ընդունիլ։ Գաղղիացի Մայրապետներուն եւ Ամերիկացի Միսիոնարներուն քով կը դաստիարակուին մեր աղջկանց մէկ կարեւոր մասն. Ու միւս մասն ազգային (°) վարժարանաց մէջ կ'ընդունի օտար դաստիարակութեան մը ստուերն։ Հայ ենք մենք...։

10 Նոյն

Երէկ, մինչեւ որ տուն հասանք, աչացս առջեւ էիք դուն եւ պատկերդ։ Գիշերն անոր եւ քու վրայ երազեցի. Քու եւ պատկերիդ վրայ կը խորհիմ հիմայ։ Ա՜հ, ինչ յղացում։ Արդարեւ, մեծ բանաստեղծ մ'ես դու, Նուրանիա։ Բնութեան այլակերպութիւնն, այո, բնութենէն գեղեցիկ է — գէթ ինձ համար։ Անտարակոյս ես բնավարական (naturaliste) չեմ. Այլ մատենագիրք ես՝ աւելի չե՞ն մոգեր, երբ երեւակայութեամբ աւելի կը վարին; երբ մտածնական արտադրութեանց վրայ կը խօսին։ Պօտըլէռ կը խօսի բնավարական պատկերհանաց եւ մտավարական պատկերհանաց վրայ. որքա՜ն կը գեղեցկանայ իւր լեզուն, երբ կը գրէ սոյն վերջիններուն վրայ. Տե՛ս. «Գալով մտածնական գիւղանկարին (paysage de fantaisie), մարդկային խոհանաց (rêverie) բացատրութիւնն է սոյն, մարդկային անձնասիրութիւնն է այն՝ իրական բնութեան տեղ դրուած։ Այդ տարօրինակ սեռն (genre), որ Ռամպրանդ, Ռիւպէնս, Վ.ադօ, կ'ընծայեն լաւագոյն օրինակներն, կը ներկայացնէ հրաշալեղն բնական պէտքն։ Գծագրութեան երեւակայութիւնն է՝ գիւղանկարին մէջ ներմուծուած. առասպելական պարտէզներ, անսահման հորիզոններ, բնականէն առաւել ականակիտ վտակներ՝ որք կը հոսեն ի հեճուկս օրինաց սեղագրութեան, խէական համեմատութեամբք չինուած հսկայ քարաժայռներ, մառախուղք՝ հանգունակ անրջոց ծածանուած։» Ե՛ս ստորագծեցի «հրաշալեղն բնական պէտքն» բառերն։ Այո՛, բնական։ Եւ ես կը հիանամ յաւէտ նկարիդ վրայ, Նուրանիա, զի հոն կը յայտնուի հրաշալեղն բնական պէտքն. հոն մարմին կ'առնու՝ հոգիդ որ կը սիրէ խոհանքն, այն իւէական բարձունքներն, այն անսահման հորիզոններն, այն մառախուղներն՝ որք կը ծածանին երազի մը նման...։

14 Յոյն

Երէկ գիշեր Կարապետ էֆէնտիին էինք ։ Տօնախմբութիւնն էր ։ Զուարճացանք շատ աղէկ ։ — Հիւրերէն մին խօսեցաւ տանտիրոջ հոգելոյս անուանակցին, բազմերախտ Շահնազարեան Կարապետ Վարդապետին վրայ, որ դպրոցին մէջ անցեալ գիշեր պղծութիւնք գործուեր են՝ լեռնէն եկած անծանօթ մարդոց ձեռօք ։ Բաց է դուռն ։ Ամեն մարդ կը մտնէ ու կ'ելնէ ։ Վերի յարկին մէջ չամաշըր կ'ընեն, վարի յարկին մէջ թամայիր կը կատարեն, — քանի մը քայլ հեռու Շահնազարեանի գերեզմանէն ։ Ա՜հ, ինչպէս փակուեցաւ այդ վարժարանն․ ինչպէս կործանեցաւ այս մեծ հաստատութիւնն ։ Հասգիւղի Ս․ Ներսիսեան վարժարանին գէթ օգտակար ըլլային իւր կմախք․․․ ։

18 Յոյն

Օրագիրդ ստացայ ։ Չես յագենար խօսելով Տիկին Տիւսաբի վրայ, որ ձեզ այցելութեան եկած է ։ Չը մոռնար՝ կ'ըսես՝ իւր մայրն․ եւ, երիցս իւր խօսակցութեան մէջ, առիթ ունեցաւ յիշել այն անմոռաց Նազլը Տիկինն, որ հարիւրաւոր ընտիր կուսանաց բարոյական մայրն եղած է ։ Յիշած է նաեւ երջանկայիշատակ Տ․ Ներսէս Վարժապետեանն ալ, զոր կը պաշտէ՝ կ'ըսես ։ — Ա՜հ ինչո՞ւ չը խնդրեցիր Օտեան էֆէնտիին նամակն, ուղղուած առ Սիրանոյշի հեղինակուհին ։ Տիրան կարդացած է նոյն նամակն, եւ «հրաշալի էջ» մը կ'անուանէ զայն ։ — Խեղճ Օտեան էֆէնտի․ օտար երկրի վրայ հիւանդ կը տառապի ։ Այդ անձին հետ խօսօղք՝ բոլորն ալ՝ մոգուած են ։ Կը հաւատան թէ Հայկական Ճառմակածի Նուրհանն Օտեան էֆէնտիի լուսանկարն է ։

20 Նոյն

Կարդացի՞ր Մասիսի մէջ Արփիարեանին Ապուշը ։ Պիտի շարունակուի ։ Տեսնենք ե՞րբ երեւան պիտի ելնէ Ապուշը ։ Կենաց պատկերներ․․․ ։ Ա՜հ, քո՛յր իմ, կ'երեւի թէ տխուր է մարդկային կեանքն ։ Եւ որքա՜ն տխուր պիտի ըլլայ այն վիպասանըն, որ կ'ապրի այդ տխուր կեանքն, եւ կամ այդ տխուր կեանքն ապրողներուն հետ կը կենակցի — կենաց պատկերներ գրելու համար ։ Սակայն Հրազդանի համար կ'ըսեն թէ զուարթ

է հիմնապէս ։ Կը դիտէ ու կը գրէ ․ չազդուիր յոյժ տեսածէն ։ Կը խօսին իր մէկ բարոյական ամենամեծ թերութեան ալ վրայ ․ մարդ խաբելէ մեծ հաճոյք կը զգայ եղեր ։ Կենաց բոլոր օրերն Ապրիլի առաջին օրերն են իրեն համար, խաբելու ամեն օր իրաւունք ունենալ կը կարծէ ։ Վա՜յ խաբուողին ․ վա՜յ խաբուողներուն ․ ․ ․ ։ Թո՛ղ բարոյագէտք ու վարդապետք գոչեն ․ «Վա՜յ խաբօղին ։»

23 Նոյե․

Իմացա՞ր ․ Մարկոս Աղաբէգեան Հայրենիքի խմբագիր պիտ՚ անուանի եղեր ։ Յոյժ ուրախացայ ։ Սակայն բաւական պիտի տխրիմ, եթէ չը գրէ ուղիղ ։ Մերթ կ՚ըսեմ, մանաւանդ Մայր-Արաքսին վերակարդալէ յետոյ, թէ աշխարհիս սխրագոյն լեզուն է Ռուսահայոց լեզուն ։

24 Նոյե

Ստեփան Աղան երէկ գիշեր մեզի էր ։ Անյագաբար կը խօսի Յովհաննէս էֆէնտի Սպարդալեանին ազգասիրութեան ու վեհանձնութեան վրայ, որպէս Մուրատեանց Սրբազանին արդիւնաւոր առաջնորդութեան վրայ ։ Վեց հազար ոսկի՛, դպրոցի մը համար ։ Դեռ չա՞տ ուշ արդեօք պիտի բացուի մեր Կեդրոնական վարժարանն ։

Բարթուղիմէոս Աղայէն նոր տետրակ մը ստացայ ։ Նորէն Գարագաշ Կարապետ էֆէնտիին է ։ Կը պարունակէ Քեաթիպեանի նամակն, ողբացեալ բժշկին վրայ Գարագաշ էֆէնտիի դամբանականն, եւ Յառաջաբան մը բարձր, խորին, անդնդային ․ ։ Սոսկում զգացի կարդալէ յետոյ այդ ֆրանսերէն տետրակն ․ եւ իսկոյն վերադարձուցի սկիզբն ։ Ի՛նչ մտատանջ, ի՛նչ մահատենչ, ի՛նչ վրդովեալ ու վրդովիչ հոգի — այդ Կարապետ Գարագաշն ։ — Ինչո՞ւ համար, մեռելներն ողբալու ու մահուան մտածելու տեղ, չը մտաբերեր մեռելներն յարուցանել — — Մատաթիա Գարագաշին նման ․ ․ ․ ։

ՄԵԼԱՆԻՍ.

ԵՂԵՐԵՐԳ

Պայծառ լիցի բընակութիւն քաղցր հոգւոյդ,
Երբեք հոգի չբնաղազոյն քան ըզքոյդ
Զ'արձակեցաւ յիւր կապանաց մահացու,
Ցերանելեաց առ ի փայլել ի դասու.
Աստուածային էիր զոգցես զու յերկրի,
Որպէս հոգիդ անման յերկինս եղիցի.
Եւ դաղարումն առցէ յողբոց մեր մորմոք,
Ցորժամ խորհիմք զի յԱստուծոյդ կաս արդ զոգ:

Թեթեւ լիցի հող ըզշիրմաւրդ քոյին,
Դալարիք իւր իբր ըզզմրուխտ եղիցին,
Եւ ոչ զտցի ցաւագնութեան ինչ ստուեր
Ցոր ինչ մարթի ըզքեզ ի միտս ածել մեր.
Մշտադալար ծառ եւ ծաղկանց հոյլ մատաղ
Բողբոջեսցին անտի ուր դնիս արդ խաղաղ.
Այլ ոչ նոնի անդ եւ ոչ գեղն մի տեսցուք,
Զի հիմ առնուլ յերանելւոյն վերայ սուգ:

ՊԱՏՐԸՆ

Թարգմ. յԱնգղիականէ Գ. Ց. ՏԸՆՏԸԲԼԵԱՆ

ՇԻՒՂՔ ՈՒ ԳԵՐԱՆՔ

Բաղդն՝ թեթեւաբարոյ դեղուհի մ'է որ իւր սիրելեաց վրայ պարկեշտութիւն չը ընտրեր...։

* * *

Եթէ ծերք երիտասարդներէն առաւել կ'արժեն, պատճառն այն է որ նուազ կարեն...։

* * *

Մերթ գլուխն՝ յիմարանոց կը տանի զմարդ, իսկ սիրտն յաճախ՝ հիւանդանո՛ց...։

* * *

Ամենէն իմաստուն մարդն իսկ չը կրնար դուշակել վայրկեանն յորում անիմաստ խօսք մը կ'ելնէ իւր բերնէն...։

* * *

Մեծ մարդիկ ունենալու մի՛ շատ փափաքիք, եղբարք։ Ցիշեցէ՛ք թէ՝ մեծ ծառերն իրենց պաշտպանել թուած բոյսերն կը չորցնեն երբեմն, անպտուղ կը թողուն յաճախ...։

* * *

Երբ կանանց աչեր դադրին հայելէ, իրենց ականջներ կը ցցուին խկոյն...։

* * *

Վիշտն սրքան լռին՝ այնքան անկեղծ ու խորին է...։

* * *

Անպարտելի կինն զմայլելի է. անկեալ, պարտեալ կինն՝ արդահատելի. իսկ դատապարտող կինն՝ յա՛ր ատելի...։

* * *

Աւելի դիւրին է բարեպաշտ լինել քան պարկեշտ. քանիներ կը ճանչնամ որք ծերանալով բարեպաշտ եղած են, այլ անպարկեշտ մնացած...։

* * *

Արուեստ մը կայ յորում կը գերազանցեն կանայք. — իրենց ամենէն աղէկ գիտցած բանն չը հասկնալ ձեւացնելու արուեստն է այն...։

ՇՈՂՈՒՆԻ

ՄՐՋԻՒՆՔ

...Սխալ է թէ մրջիւնք պաշար կը մթերեն ձմրան համար։ Ճպուռնին ու մրջիւնին առակն ամենադոյզն իրական հիմ մ'իսկ չունի։ Մրջիւնք ինչ որ կը տանին բոյներնին, կը ծառայէ շինութեան կամ սննդեան իրենց բազմաթիւ սերնդեան, անգործ էգերուն եւ արուներուն, որք յաճախ այնքան բազմաթիւ են մրջիւնոցին մէջ, մինչ զի իրենց գունդն անկէ դուրս ելած ժամանակ օդը կը ծածկէ։ Ձմեռն, արուք անկենդան են, եւ էգք բոյերուն մէջ են։ Մրջիւնք այն ժամանակ թմրութեան մէջ կ'իյնան. տաք օրերուն մերթ կ'ելնեն սոյն թմրութենէն, եւ իսկոյն կ'երթան հաւաքել պաշարն, որ բացարձակօրէն կը պակսի մրջիւնոցին մէջ։ Գրեթէ բոլոր անասունք եւ բոյսք իրենց սննդեան կը ծառայեն, որպէս եւ բոլոր շաքարահամ հեղուկներն, որք բնականօրէն կը կաթին բոյսերէն կամ կը պատճառին լուիզներու, վագրաճճիներու, գոճաններու եւ ուրիշ ճճիներու խայթուածքէն. նմանապէս խէժերն, նշայաւեսակ նիւթերն, ամեն տեսակ պըտուղք, անասնոց կղկղանք, նեխեալ միջատներու, որդերու, խղունջներու եւ նոյն իսկ ամենէն խոշոր անասնոց դիակներն, երբ սոքա մերկացած են իրենց մորթէն։ Ընդհակառակն, երբեք չեն դպիր պտուկներու կամ բողբոջներու, դուն ուրեք կը հպին պտղոց. միայն երբ ուրիշ կենդանւոյ մը ակռան անցած է պտղոյ մը վրայ, այդ խածուածքն աւելի կը փորեն։ Բնաւ չեն կասիր դժուարութեան մը, նեղութեան մը, հեռաւորութեան մ'առջեւ...։

ԳԱՌԻ, ՖՕԿԴ

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ՃԱՇԱԿ ՈՍԿԵՂԷՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

Հայ գրական աշխարհին մէջ կարեւոր մ'է սոյն ամսօրեայ Հանդէսն՝ հին հայերէնով գրուած, որ սակայն իր պարունակութեան մէկ քառորդն հազիւ կը նուիրէ հին Հայոց գրական եւ ընկերական վիճակին վրայ ուսումնասիրութեանց։ Սոյն հրատարակութեան գլխաւոր խնամակալն, անուանին Մատաթիա Գարագաշեան, կը յայտարարէ բարե-

կամաց թէ Տ. Յակոբ Գուրգէնի թախանձանց վրայ ակամայ դրէթէ վերիջած է գրական ասպարէզն՝ հրատարակելու համար Ոսկեղէն դպրութեան ճաշակն...։

Այլ ի՞նչ է այդ անունն։ Ոչինչ կը նշանակէ, կամ տարապայման, անհաւատալի յաւակնութիւն մը կը յայտնէ համեստ ճանչցուած անձանց կողմանէ։ Արդարեւ, ի՞նչ պիտ՝ ըսէին ինձ, եթէ՝ Գրական եւ իմաստասիրական շարժումի տեղ՝ Հանդէսիս անուն դնէի Ճաշակ ոսկեղէն գրականութեան եւ գոհարեղէն իմաստասիրութեան։ Ընթերցողք ի՞նչ պիտի սպասէին տեսնել այդպիսի հրատարակութեան մը մէջ, բայց եթէ քաղուածներ ազգային կամ օտար մատենագրութեանց գրական եւ իմաստասիրական հրաշակերտներէն։ Ո՛չ Հանդիսին ախողոսէն, այլ Յառաջաբանէն եւ խնամակալ Տեարց բերանացի յայտարարութիւններէն կ'իմանանք թէ, սոյն հրատարակութեամբ կը հաւատան նոքա վերակենդանացնել ոսկեդարու հայերէնն։ Ամեն մարդու ներելի է, եւ հարկ իսկ է, հաւատք մ'ունենալ. Սակայն իմաստասէրի մը, բանասէրի մը, որպէս է Տ. Մատաթիա Գարագաշեան, ներելի չէ հին լեզուաց վերակենդանութեան հաւատքն ունենալ։ Գուստ Ֆօկդ կ'ըսէ թէ՝ ճպուռնին ու մրջիւնին առակին մէջ իրականութեան ստուերն իսկ չըկայ. Բօլ ար Ռէմիւզայի համեմատ՝ բնապատմական սխալ մը կայ նոյն նշանաւոր առակին մէն մի տողին մէջ. Եւ սակայն՝ մեր տղայութեան ժամանակ՝ Լաֆոնդէնին Առակագիրքն միանգամայն բնական պատմութեան դասագիրք մ'էր մեր ձեռքն։ Այսօր կը պաշտենք մեծ առակախօսն իբրեւ գրագէտ. իսկ բնական պատմութիւն ուսանելու համար Գուստ Ֆօկդի կը դիմենք։ Նոյնպէս մեծապէս կը յարգենք Գարագաշեանն իբրեւ հայկաբան, այլ բանասիրութիւն (Philologie) ուսանելու համար կը դիմենք Հուիդնէյի, — որ կը հռչակէ թէ հին լեզուներն ոչ պիտի խօսուին ոչ գրուին նորէն(1), թէեւ պիտի կարդացուին յաւէտ։

Ե.

(1) Կ'իմանանք խօսակցութեան լեզուաւ եղած գրութիւններն, որք կը կազմեն արդի, կենդանի գրականութիւնն:

ՄԵՆՏՈՐ

Այնթապի Վարդանանց Ընկերութեան կողմանէ հրատարակուիլ սկսած սոյն կիսամսեայ Հանդէսն, որ կը պարունակէ Հայատառ թուրքերէն եւ հայերէն հրահանգիչ յօդուածներ, արդէն լաւ ընդունելութիւն գտած է հասարակութեան կողմանէ։ Բերկրաւիթ է մասնաւորապէս տեսնել թէ գաւառք կարդալով չեն շատանար, այլ եւ կը սկսին արտադրել։ Փափաքելի էր որ ամեն գաւառաց մէջ ալ տարածուէր Մենտորն, որ ամեն կերպով մատչելի է ժողովրդեան։ Տարեկան բաժանորդագինն է 30 դահեկան։ Բաժանորդագրութեան համար պէտք է դիմել առ Տ. Ա. Պիպէռճեան, Ցակոբեան խան։

ՀՆՉԱԿ

Զուարճարանութեանց Հաւաքածոյ մ'է, զոր սկսած է հրատարակել Տ. Տ. Գ. Փափազեան։ Հրատարակչին նպատակն է հրահանգել զուարճացնելով։ Իւր զուարճարանութիւնք Եւրոպացի հեղինակներէ քաղուած են, հետեւաբար եւ ընթերցման արժանի։ Հատոր մը պիտի կազմեն տասներկու տետրերն, եւ հատորին բաժանորդագինն է 10 դահեկան։ Պէտք է դիմել Թոզլեան դրատունն, Պապը Ալի Ճատտէսի։

ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՓԱԼԱԳԱՇԵԱՆ

Մտադիր ենք մասնաւոր յօդուածով մը խօսիլ երիտասարդ մանկավարժ-հրապարակագրին սոյն ընտիր դասագրքին վրայ, որ արդէն արժանացած է երկրորդ տպագրութեան։

ԼՍԱՐԱՆ
ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Ընդ բարձր հովանաւորութեամբ Վսեմաշուք Սերվիչէն էֆէնտիի, Բերայի Սիլլօղոսին մէջ ի մօտոյ տեղի պիտի ունենան գրական ու գիտական բանախօսութիւնք ի նպաստ Ասիական ընկերութեանս։

Մանրամասնութիւնք պիտի ծանուցուին օրաթերթերու միջոցաւ։

ԶԲՕՍԱՐԱՆ

ԽՐԱՏՔ

Կենաց մարտին մէջ գիտցէք միշտ հաստա — *ջիղ*
Այլ քաղցր ու հեզ, համբերատար գոլ զերդ — *փիղ:*
Երբ զոյգ մ'աչկունք վառեն ի ձեզ սիրոյ — *տենդ*
Տենդն հոգեցունց որ մերթ ըզմարդն առնէ — *խենդ,*
Կամ ձեր ճակտին բաղխին պատրանք իբրեւ — *ռումբ,*
Կամ վիշտք — հեղեղ որ տապալէ ամէն — *թումբ,*
Երբ հաց՝ կակուղ այլ թունաւոր իբրեւ — *սունկ,*
Տան ձեզ, եւ կամ մուխ գարշահոտ՝ իբրեւ — *խունկ,*
Մինչեւ իսկ երբ Մահ բանայ ձեզ զիւր սեաւ — *գոգ*
Մի՛ տատանիք, յիշեցէք դուք զարքայն — *մոգ*
Որ գրած է իւր գրչաւ ջինջ զերդ — *կարապ*
Թէ՝ յերկրի աս ամենայն ինչ է — *պարա՛պ. . . :*
— Երբ խընդայ ձեզ բաղդն, ու կըրէք ճոխ — *շապիկ.*
Մի՛ հաւանիք որ, իբր աղուէս կամ — *կապիկ,*
Ձեզ կեղծաւորք կարդան գովեստ ու — *սաղմոս.*
Հեռի՛ ձենէ պատառաքոյծն ու — *միմոս,*
Մի՛ ունկընդրէք անոնց բանիցն յեղյ — *եղուկ*
Մահասու՝ քաղցրն, օգտակարն է դառն — *հեղուկ.*
Ձեր սիրտ լինի քո՛ղ՝ ո՛չ փայլուն զերդ — *անագ,*
Այլ կարծր ու ծանր երկաթ, որ քա՛ջ ըն — *թանաք:*

ԿԱՑԾՈՒԻԿ

ՀԱՆԵԼՈՒԿ 7

Հինգ քառասունէ հանէ եօթ քըսան.
Բե՛ր, դի՛ր անոր քով մի վայրի գազան,
Հալեցուր ամէնքն, որ իրար փակչին. . .
Գիտես անունն ինչ է իմ ամբողջին. . . :

Առաջին լուծողն եռամսեայ Երկրագունտս պիտ՚ առանայ իբր նուէր:
Պատասխանք պարտին հասնիլ յանուն Կայծոռիկի ց20 Փետրուար 1886:

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

Փարիզ	Մեծ.	Գաբրիէլ Էֆէնտի Էգնայեան (M. Kapriel Eknayan. Rue du Faubourg Montmartre 47 · Paris(	
Մանչէսթէր	»	Կ. Էֆէնտի Մոլտովանեան (Mr. K. Moldovack care of Messrs Gumushguerdan Bros 100 Portland St. Manchester.	
Վառնա	»	Կարապետ Էֆէնտի	Յովասափեան
Կարին	»	Յակոբ »	Համամճեան
Եօզղատ	»	Միհրան »	Թիւրֆէնեան
Աֆիոն Գ. Հիսար	»	Սմբատ »	Դուքքեան
Սըվազ	»	Յարութիւն »	Բարունակեան
Մարաշ	»	Սարգիս »	Գ. Սամուէլեան
Այնթապ	»	Վահան »	Թիւրֆէնեան
Մուշ	»	Մկրտիչ »	Սարըեան
Վան	»	Մարկոս »	Նաքանեան
Քղի	»	Աւետիս »	Թաշտրունեան
Իզմիթ-Պահճէճիկ	»	Յարութիւն »	Տէր Կարապետեան
Մարզուան	»	Յովհաննէս »	Գայայեան